„ТАБОР"

ВОЄННО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

8

Воля до перемоги є першою умовою побіди.

Ф. Фош.

ЗМІСТ.

ТАБОР

ВОЄННО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 8

Серпень, 1928 року

Редагує колеґія.

Відповідальний Редактор В. Кущ,
Ґенер. Штабу Ґен.-Хорунжий.

Друкарня Видавництва „Чорномор", Каліш.

С. ЛЕВЧЕНКО.

ВІЗІЯ.

Так, инакше не може це буть:
Буде буря!.. Ой, буде ще буря...
(Лехкодухі себе хай не дурять!)
Знов заграють гарматні бандури,
Гимн новий аж на Схід понесуть.

Грім ударить незнаний, страшний,
Небо Півночі леза розкрають...
І вибухнеш, вибухнеш, мій краю,
Будеш вільний — я вірю, я знаю,
Доживу я до цеї весни!

Засміються ще сонце й блакить...
Обіймуться брати ще з братами.
Гей, замають міста прапорами,
Гей, задзвонять, заграють сурмами,
Гей, веселий Дніпро зашумить!...

Так... Вже близько... Вже чутно цикльон...
Мить, ще мить — і обхопить півсвіту.
Вже ні за що його не спинити...
І впаде стратований, розбитий,
Не страшний вже північний дракон...

Серце треба лиш в сталь загорнуть:
Сталь холодну і гостру багнетів.
Треба зимно, залізно збагнути:
Спір віків розрішать — кулемети...
Так, инакше не може це буть!..

С. ЛЕВЧЕНКО.

Слава, Отамане...

(Слова на жалібну Академію).

Слава, слава, Отамане,
Гей Ти, Батьку наш!...
Ми з Тобою на ворога —
Підемо всі враз!...

Хоч Ти вмер од кулі ката,
Та Твій дух живе...
Україну визволяти
Він нас поведе!...

В день жалоби присягнемо
Нести помсти спів!...
В бій за волю знов підемо,
Як Ти нас учив...

Слава, слава, Отамане,
Гей Ти, Батьку наш!
Із Твоїм імям на герць
Підемо всі враз!...

С. ЛЕВЧЕНКО.

СПОГАД.

(Бл. пам. Головному Отаманові).

Це було в січні 1918 року...

Україна, підпалена большевицькою пожежою, палала з усіх боків...

Банди Муравьова раптом стали під Київом, який боронили... десятки лицарів абсурду... Так, їх инакше не можна було назвати!... Лицарі абсурду... десятки, сотки безвусої молоді, що шкільну шинелю змінила на шинелю українського козака...

Це були — ґерольди відродження Нації!

І коли розаґітовані, озвірілі робітники і байдужі селяне, грабували й палили маєтки й ставили по містах барікади, коли зденаціоналізована інтеліґенція чекала на поворот старих часів — ці лицарі абсурду вже кровю під Крутами освятили ідею Української Державности, освятили ідею Незалежности...

Муравьов повів наступ на місто і, коли українське військо відбило большевицькі банди — відійшов в околиці Слобідок і Труханового Острову; сюди стягнув Муравьов пару десятків гармат — і почалася вакханалія...

— Бєй буржуйов-украінцов!...
Трубка — „трі“... пріцел — „пять“...
Жарь по Кієву апять... —

вигукували розбещені бандити.

Той, кому доля судила в цей час бути в золотоверхому Київі — ніколи не забуде тих страшних днів...

Сотні гранат і шрапнелів, що хвилини налітали на місто... свистіли, розривалися... шипіли — били й мордували нещасних, ні в чим не винних киян...

Падали будинки, валилися вежі, стовби...

Грохіт, стогін, зойк — стояли в місті і не втихали а ні на хвилину...

Та того мало! В самому місті повстали місцеві большевики і в кожнім будинку, в кожній дзвіниці, в кожній вишці — затарахкотіли кулемети, захлопали рушниці, а їм згори акомпанували свист і виття снарядів...

Страшніщої какофонії не може собі уявити людська фантазія!...

Здавалося, що люди розумні, цивілізовані люди — втратили образ божій і віднайшли дикунську первісність... Бо як инакше пояснити те, що робилося навкруги...

Над усім містом протягнув, здавалось, свої шпоні диявол знищення та руїни... Хто, в кого, за що стріляли — не можна було зрозуміти!...

Досить було зявитись людині на розстані вулиць, людині беззбройній чи збройній, як вона падала, обливаючись кровю...

На кожнім кроці лежали забиті... тут двірник, що вийшов з-під брами, тут жінка з кошиком, тут дівчинка з десь випрошеним шматком хліба в застиглій маленькій руці...

Це я бачив на власні очі, і ця картина не зійде ніколи з моєї памяти...

І памятаю ще образ...

На перехресток улиць виїхала підвода, якою керував старий дідуган; на підводі було повно ранених; коло них стояла у весь зріст сестра-жалібниця з прапорцем червоного хреста в руці... Впало кілька стрілів з протилежного будинку...

Сестра зойкнула і повалилась, випускаючи на трупи прапорець...

Хто вона була?... Як її на імя?... — хто міг це знати!... Це ж були лицарі самопосвяти та абсурду!... Вони впали неві-

домі, незнані, і їх, хіба, теплим, щирим словом згадає історія боротьби за незалежність!...

Коло Української Центральної Ради все тісніш і тісніш змикалося кільце... Кулі сипали з усіх боків, співали й хлопали об будинки... Здавалося приходив кінець, тим більш, що весь резерв, який мала Центральна Рада в своїм роспоряджену, ледве складавсь з кількадесяти молодиків, ще в ґимназичних та инших шинелях...

Але ця молодь була тверда!

Всі знали, що члени Центральної Ради в зборі, а тому смерть разом якось не лякала...

Я з товаришом з „Чорного Куріня" стояли патрулем на розі Володимирської вулиці, щоб в разі появлення большевиків і тут — дати сигнал до останнього бою!...

І от — в цей час, після короткої стрілянини та вибухів десь у горі — там стихло...

Кулі перестали хлопати, і тільки гранати рвались з усіх боків, шукаючи будинку Центральної Ради.

Бій десь точивсь далі і далі, і от... раптом заграла музика і, як на сцені, а не в житті, з гори Володимирської вулиці висунув броневик, за ним 2 армати, а за ними зо дві сотні козаків, закрівавлених у свою й чужу кров, а напереді, опоясаний набоями, в сірій козацькій шинелі, з рушницею в руках...

Симон Петлюра!...

Похід замикала оркестра з кількох чоловіків.

Ми стояли, як зачаровані...

За хвилю броневик пішов уперед, за ним армати, за ними — вліво й вправо під будинками — лавою стрільці і з ними попереду — висока, струнка, молодеча постать... лицаря абсурду!... Здається вони йшли здобувати арсенал...

Я щасливий, що мені довелося на власні очі бачити ті первістки слави, яка пізніще окружила авреолею постать Головного Отамана за життя й живе довколо Його імени по смерти!

Але я був би ще щасливішим, наколи б цей образ, який довелось бачити небагатьом (та й чи лишились вони в живих?...)— перейшов до історії, як характеристика борця за Українську Державність —

Симона Петлюри!

Проти провокації.

(Замість відповіди проф. С. Шелухинові голос із української еміґрації).

В числі 191 „Діла" з дня 26 серпня 1928 р. довелося мені прочитати довшу статтю проф. С. Шелухина, під наголовком „Проти інтервенції". У тій статі, котру сам автор зве „голосом і пересторогою на адресу української еміґрації", намагається він:

1-ше виявити неправність основ, на яких стоїть уряд УНР з Андрієм Лівицьким на чолі і

2-е перестерегти українську еміґрацію проти якоїсь (якої власне—він не говорить точно) чужоземної інтервенції, котру ніби то сей уряд має чи підтримувати, а чи підготовляє її тепер для України, українському народові на превелику шкоду, а проф. С. Шелухинові на огірчення.

Не знаю, чи хто з української еміґрації просив або уповноважував П. проф. С. Шелухина на таку „пересторогу", але, щоби надати їй ваги, П. проф. Шелухин підпирає свої твердження своїм авторітетом „яко старий віком українець і як бувший член Української Центральної Ради та обраний народом дожиттєво Ґенеральний Суддя Української Народньої Республіки".

Не маючи за собою таких високих титулів а ні так виявленного довірря „народу" як П. проф. С. Шелухин, я уважаю себе в праві відповісти йому тут, на сторінках еміґранського орґану лише як українець чи український громадянин (також уже немолодого віку) і український еміґрант, до котрого між инчими проф. С. Шелухин звертає свій голос перестороги.

Цілю моєї відповіди не є оправдувати уряд УНР чи підводити правні основи для його існування — гадаю, що в тому він не має потреби або може зробити то й без мене. На сю відповідь мене ніхто не уповноважував, хіба, як я вже то зазначив, сам проф. С. Шелухин дав мені на те право. А з сього права

я користаю лише на те, щоби показати проф. Шелухинові, що я (а може є ще й більше таких як я еміґрантів-українців) не тільки не вважаю ту його пересторогу за слушну й корисну, а навпаки, вважаю її за дуже шкідливу для всіх українців на Україні й поза Україною сущих, бо та пересторога сіє баламуцтво й розбрат серед українського громадянства, котре, як завжди, так і тепер, може більше як коли, потрібує обєднання і спільної акції у своїй боротьбі за Українську Державу.

Не буду я розбірати юридичних арґументів, котрих уживає проф. Шелухин, ніби як фаховий правник, бо правником із фаху я не є, але дозволю собі оті доводи скритикувати з точки погляду простого обивателя й горожанина українського.

Отже проф. С. Шелухин інституціями, за якими він признає право на акти законодавчі і на призначення ними урядів уважає либонь Українську Центральну Раду та Трудовий Конґрес 28 січня 1919 р. Але є також правники (хоть би школи й орієнтації московської), котрі й тих інституцій не признають законоправними, лише такими ж „узурпаційними", якими зве проф. Шелухин установи й уряди П. Скоропадського чи С. Петлюри та його наступника Андрія Лівицького. Ба більше — є навіть українці, котрим годі відмовити їх заслуг перед Батьківщиною і в патріотизмі котрих можна сумніватися ще менше ніж у патріотизмі проф. С. Шелухина, і сі українці на основі міркувань юридичних признають за Трудовим Конґресом права на законодавчі акти не більше ніж за першим ліпшим зїздом „рабочіх, салдатскіх і крестьянскіх депутатов", бо на сьому конґресі не мав права повновластей хотьби й „обраний народом дожиттєво Ґенеральний Суддя Української Народньої Республіки" і знаний своїми заслугами перед Україною український патріот С. Шелухин, через те, що його титул і посада у той час далеко перевисшали титул і посаду адвокатського чи лікарського помічника, поза які не сміли сягати титули делеґатів Трудового Конґресу по конституції сього останнього.

І навпаки — під час правління П. Скоропадського, котрого владу проф. С. Шелухин з точки правної зве „узурпаційною", той самий професор і патріот український С. Шелухин, уже як повновласний заступник сього (либонь після його засад правничих незаконного) уряду і як сенатор провадить дипльоматичні перего-

вори з совітськими делеґатами в справі заключення миру між Україною й Московщиною (літом 1918 року в Київі).

Для мене, як неправника, того рода юридичні casus'и лишаються нерозясненими парадоксами, так само як і той випадок, що я зустрічав проф. С. Шелухина як відпоручника уряду УНР в Парижу ще в грудні місяці 1919 року, то є десять місяців після розпорядження С. Петлюри, даного 16 лютого тогож року — розпорядження, котре по словам проф. С. Шелухина є походження „узурпаційного, бо в ніякім звязку з конституцією 28 січня 1919 р. не стоїть"...

Але я лишаю фаховим правникам розвязувати того рода правничі парадокси, для себе ж маю пояснення чисто „обивательське": думаю, що під час революції й боротьби за незалежність народів годі посилатися на старі закони, бо власне їх нищиться силою меча і тою ж силою встановляється закони нові, що відповідають потребам і волі тих борців, які їх вибороли і кровю своєю освятили.

З тої ж „обивательської" точки дивлюся я й на ріжні уряди, котрі були коли на Україні, чи існують тепер на Вкраїні, а чи для неї. І здається мені, що та влада й той уряд є найліпший в данну хвилю, котрі виявляють найбільше доброї волі й енерґії у своїх змаганнях на добро держави української, ми ж українські громадяне еміґранти чи неемігранти можемо мати довірря до тої влади чи уряду, котрі у свій час на ділі тую свою волю виявили і фактами свого минулого життя підтвердили відданість інтересам держави української (а значить і того самого українського „народу", котрого добробут так лежить на души проф. С. Шелухинові).

Отже, розглядаючи з тої „обивательської" точки погляду ріжного роду уряди й „уряди", що тепер існують на Вкраїні й еміґрації, мушу я по совісти моїй прийти до таких висновків: найбільше корисною (а для мене, то тим самим і „законною") владою для України була і є в сей час влада УНР, а то з причин, які слідують.

Як усім відомо, одинокий уряд УНР, на чолі з бл. п. Головним Отаманом С. Петлюрою спромігся нести в міру сил своїх прапор української державности і зберегти українські державно-національні традиції до сього дня. Відданість та вірність отим

традиціям засвідчено ріками крови, рядами могил на Україні та й на еміґрації і цілою тою безпримірною по свойому геройству боротьбою, яку вело за незалежну державу українську військо УНР під проводом бл. п. Головного Отамана С. Петлюри. Туж таки відданість Батьківщині перед цілим світом засвідчив і сам він своєю смертю на еміґрації. Сі заслуги його перед Україною йому зрештою признають навіть його політичні вороги. Тая збройна боротьба не тільки зберегла й підтримала українські державницькі традиції, вонаж витворила відповідну авреолю мучеництва її носіям як на еміґрації, так і найбільше на Вкраїні. Отже, хто намагається тепер тую авреолю знищити чи заплямити, а тим більше (як це робить проф. С. Шелухин у своїй „перестторозі") — не вказуючи замість них на щось ліпше, більше й похвальніше, той, на мою обивательську думку, робить таке діло, котре найкраще дасться схарактеризувати хіба як услуга ворогові, твердження, котре я постараюся обґрунтувати й удоводнити далі.

Тепер тойже таки уряд УНР, на чолі з Головним Отаманом А. Лівицьким, робить і зробив для визволення України зпід московсько-большевицької окупації більш ніж яке будь українське еміґрантське уґруповання, а власне:

1-е) сей уряд інформує про нашу справу і має звязки з правительствами ріжних держав, які тим самим визнають його більше „правним" ніж який инчий;

2-е) сей уряд обєднав у сей час коло себе найбільшу кількість української еміґрації, яка його уважає тим самим більше „правним" ніж який инчий;

3-е) сей уряд найбільш активно працює на Україні через своїх відпоручників тепер і, по відомостях, котрі кожний може прочитати навіть у совітських часописах, має найбільше прихильників серед тих українців, що на Вкраїні активно боряться проти московсько-большевицької окупації, а значить і на Вкраїні його уважають (активні й корисні для України елєменти) за уряд найбільш „правний";

4 е) Нарешті сей уряд користується довіррям відданих йому вояків тої армії УНР, що на своїх плечах винесла боротьбу за „суверенні права українського народу". Значить і вони його уважають за уряд „правний". Тож мається досить ф а к т и ч н и х даних, які дають тому урядові правні підстави для його існування,

Так би мала стояти для мене—рядового українського еміґранта-обивателя справа „правности" уряду УНР, на чолі з Андрієм Лівицьким.

Але проф. Шелухин закидає йому злу волю—помогти чужоземній інтервенції, з котрої може для українців вийти сама шкода, а для чужоземців користь коштом народу нашого. Звідки відомо проф. С. Шелухинові про такі злочинні заміри уряду А. Лівицького і як власне звуться ті його „союзники", що мають йому давати лише „накази", котрі він має виконувати—про те у своїй „перестарозі" фаховий правник і „довічний ґенеральний суддя" нігде не говорить ні одного слова. Але, коли він такими відомостями в дійсности розпоряжає, то, з моєї еміґрансько-обивательської точки погляду, годилося би познайомити з тими автентичними джерелами й українську еміґрацію, для котрої писано „пересторогу", бо в инчому разі ціла пересторога набірає характеру того рода „пересторог", котрі у повсякденному життю звичайні обивателі звикли кваліфікувати такими термінами, як „інсинуації" або „клевета"!

Тепер, що до сути тої чужоземної інтервенції, котру проф. С. Шелухин малює такими страшними фарбами:

„Почнуться бої, поженуть українців на українців, щоби стріляли, били, кололи, палили, нищили, руйнували й убивали брат брата для чужих інтересів"...

Щой казати—жахливі перспективи, страшні малюнки! Але що ж як тої інтервенції не буде? Має лишитися той стан річей, котрий є тепер на Вкраїні? Дозволю собі спитати проф. С. Шелухина чи відомо йому, що тепер робиться там?

А наскільки відомо нам — рядовим еміґрантам, то там робиться усе те, що такими соковитими фарбами змалював він, тільки в спосіб іще далеко гірший: стріляє українців московська чека (часто українськими ж руками!...) і грабує й плюндрує Україну так, як ніколи і ніяка (це я осмілююсь твердити й на тому твердо стою!) інтервенція на Україні її не грабувала й не плюндрувала. Лише є та величенька ріжниця, що при інтервенціях українцям давалося й буде дано нагоду бити та стріляти не тільки один-одного, але й наших політичних ворогів в особі московських окупантів-большевиків. А коли вмірати, то як умерти ліпшим здається проф. С. Шелухинові: чи на полі бою за Бать-

ківщину, а чи в большевицькому льохові від кулі в потилицю московського чи і свойого таки „українського" чекіста? Не знаю як на чий смак, а я волів би смерть першу, а також не уважав би за ганьбу для себе (що зробиш — такий уже обивательський світогляд маю!), коли б мені довелося зустрінутися на полі бою і з московським прислужником української крови. Коли ж чия „інтервенція" допоможе мені те зробити, то буду їй лише вдячний за те, що допомогла мені виконати мій патріотичний обовязок, бо уважаю, що гіршого стану, ніж тепер є на Вкраїні, ніколи ні за яку інтервенцію чи яку чужу владу не було і твердо вірю, що ніколи не буде й не може бути!

Щож радить проф. С. Шелухин для того, щоби змінити той стан річей, який є тепер на Украіні?

Рівно нічого!!

Виходить, після „перестороги" проф. С. Шелухина, що всі українці, а в першу чергу українська еміґрація не сміє ні на кого надіятися чи просити чиєїсь допомоги в боротьбі проти теперішніх окупантів України — большевиків. Хто ж тоді мав би їх скинути? Проф. С. Шелухин не дає на то жадної відповіди, коли не уважати за відповідь старі пережиті гасла, які він і тепер нам поручає: „За права й вольности!" „За свободу!" Не знати лише хто і як власне має перевести у життя оті гасла? Чи не сам „народ" український? Але, як він сам того не зможе? Досиж бо не зміг? Тай зрештою не може ж він переводити в життя оті шляхотні гасла такою реальною зброєю, яку він у сю хвилю посідає — кіями, косами, дрюччам та инчим того роду приладдям військовим? Проти большевицьких аеропляків та отруйних ґазів хоть який народ мусить мати більш підходяче знаряддя для боротьби, а деж він його дістане в сучасних умовах життя? Чи про таку напр. реальну справу думав проф. С. Шелухин, пишучи свою „перестрогу"?

Колись такі гасла, як: „земля і воля!" „усі права народові!" й т. п. довели нас (тай инчих простаків) до большевицької „твердої" влади, котра оті благородні принціпи, які вона колись сама і в найбільш галасливий спосіб вигслошувала, тепер переводить у життя по свойому. І про „правність" большевицької влади мало хто говорить тепер, тай взагалі люде мало інтересу-

ються тим питанням. Чи ж проф. С. Шелухин, відмовляючи „правности" урядові А. Лівицького і рекомендуючи „старі" гасла, не забув, які лекції історія вже дала нам? Тепер оті самі порожні гасла люде, делікатно висловлючися, звуть просто „демаґоґією", так само як і усякі способи „мирного" розрішення „правним" порядком спорів між поневоленими народами та їх панами так, щоби люде не „кололи й не убивали брат брата"—усі того рода пацифістичні рецепти серйозні люде уважають за дурницю, або за простодушні „благоглупости". Коли ж в умовах нашого життя їх підносить „старий віком українець", що вже з досвіду власного повинен їм ціну знати, то такому його вчинкові належиться инче імя!...

Проф. С. Шелухин у своїй „пересторозі" весь час оперує словами „народ", „український народ", даючи до зрозуміння, що воля та інтереси цього народу є вищим законом для проф. С. Шелухина та мають бути такими і для кожного українця, а для нашої еміґрації — в першу чергу.

Того роду апеляції до „народу" не все є оправданими, і я на підставі свого політичного досвіду дозволю собі звернути увагу автора „перестороги" на деякі факти життя, котрі годі помирити з таким посиланням на народ. А самі апеляції до „народу", як коли, а в наші часи особливо, не може бути инакше названо як нерозумною й нічим неоправданною демаґоґією.

Так от, проф. С. Шелухин твердить, що „всяка інтервенція на Україну від 1917 року була для неї тільки великим нещастям і горем"... Може бути, що проф. С. Шелухин має в тім рацію, але я дозволю звернути увагу шановного автора на такий факт: німецька інтервенція на весні 1918 року відбулася за почином і згодою Укр. Ц. Ради, котрої членом був проф. С. Шелухин. Навіть більше того: зараз же в початку сеї інтервенції і як її прямий і безпосередній наслідок відбулася зміна кабінету „народніх" міністрів Ц. Ради і власне в тому новому кабінеті, що почав і скінчив своє існування під охороною збройної німецької сили, дістав портфель міністра юстиції проф. С. Шелухин. Далі під час німецької ж окупації і під охороною тої ж сили проф. С. Шелухин веде дипльоматичні переговори з совітськими представниками, як правомочний заступник „узурпаційної", по його власним словам, влади П. Скоропадського. Дозволю собі отут запитати

проф. С. Шелухина: чи в отих обох випадках він виконував волю народу? А коли так, то нащож він піддержував своїм авторітетом як „народній" вибранець інтервенцію, що була для його народу „великим нещастям і горем"?

Або ось другий факт: теперішні володарі України твердять перед цілим світом, що власне український „народ" їх позвав і вибрав собі за владу і тому своє панування вони намагаються оперти на праві, яке дала їм воля „суверенного народу". Як доказ вони приводять, що сам „народ" не став у обороні ні Центр. Ради, ні Директорії, ні взагалі українських самостійників-сепаратистів. Ту свою волю „народ" ніби виявив тим, що вигнав їх усіх, а в тому числі й проф. С. Шелухина з України на еміґрацію. Отже силою фактів і либонь волею „народу" на еміґрацію мусів вибратися той самий проф. С. Шелухин, котрого вдячний „народ" вибрав за його заслуги собі на дожитєвого Ґенерального Суддю. Чи міг же один „народ" так ріжно виявляти свою „волю"?

Те саме з тою „волею народу" є й тепер, коли московська влада намагається ту „волю" скерувати собі на користь, а значить і проти всякої „інтервенції", бо ніякої інтервенції окупанти тепер уже видержати не можуть. На ріжних офіціяльних зїздах, в офіціяльних промовах і на шпальтах офіціяльних окупанських ґазет „заступники народу" і навіть українці з роду, гостро виступають проти інтервенції, тим часом як у народніх масах панує таке обурення проти московських окупантів, що велика-велика сила українських людей (може й не „народ"...) висловлює своє пекуче бажання на зміну теперішнього режиму і, як відомо не тільки мені, а певно й проф. С. Шелухинові, ці величезні маси, переважно українського селянства, тільки й чекають якої будь „інтервенції", (кажуть — хоч самого чорта!...), аби тільки скинути ту, їм ненависну владу, котра сама себе зве „народньою" й „українською"...

І саме в цей момент, коли на еміґрації обєдналося більше людей коло такого осередку, що вже багато зробив і робить для скинення ненависної большевицько-московської влади, коло того центру, що його найбільше боїться й ненавидить окупант і проти якого він веде боротьбу усіма засобами аж до убійства його керовників на еміґрації, саме в цю хвилю проти цього осередка

виступає „старий віком українець" і в імени інтересів „народу" намагається цей осередок підкопати морально! Для чого й для кого це робиться? Колиб проф. С. Шелухин не підписав—м. Прага під своєю „перестророгою", то можна було б подумати, що ту пересторогу писано в Харкові з тих причин і в тій цілі, як пишуть там свої листи й перестороги такі заступники „українського народу", як колишній голова Української Центральної Ради проф. М. Грушевський або колишній отаман армії УНР Ю. Тютюнник і їм подібні колишні борці за дійсні наші „права й вольности та за свободу"! Але, коли такі „перестороги" пише еміґрант український і для української ж еміґрації, то такому вчинкові годі знайти пояснення, а тим більше оправдання! Того рода вчинок не можна назвати иншим словом, як „провокація" (від французького „provocation", що значить „визов" і при тім визов у лихій ціли), бо це є визов українській еміґрації, визов на те, щоби внести нове баламуцтво, сварки і посіяти новий розбрат і коромолу серед неї саме у той час, коли найактивніша й найчесніша її частина, обєднавшися міцно, почала готовитися до активної (а не язикової...) боротьби з ворогами України. Бо колиб проф. С. Шелухин мав на цілі дійсно користь нашої Батьківщини, то, осуджуючи неправний і „узурпаційний" на його думку уряд Андрія Лівицького, автор „перестороги" і фаховий правник мав би показати і навчити українську еміґрацію, довкола якого з існуючих центрів, уґруповань чи урядів мала б вона гуртуватися, щоби в спосіб орґанізований (а не словесний) стати на боротьбу за „права й вольности" українського народу. Колиж він того не робить, то очевидно, що тільки з одної причини: бо таких осередків і урядів окрім так йому нелюбого уряду УНР на чолі з А. Лівицьким в дійсности **немає** і проф. С. Шелухин це **дуже добре знає**. Дозволю собі для пояснення мого твердження нагадати й поставити перед очі української еміґрації усі відомі уґруповання, уряди й концепції, щоби читач міг собі уявити їх заслуги перед Україною та переваги перед урядом УНР—„самозванним" і „узурпаційним", з А. Лівицьким на чолі. Отже, чи урядами „законними" й не „узурпаційними" будуть:

1. Уряд П. Скоропадського, з його старими традиціями „відновлення давньої могутности й сили Всеросійської Держави на принціпах федеративних". (Точний вислів з його грамоти 14.XI.

1918 р.). Ці традиції в останні часи ще скріплено й підперто „класократичною" ідеольоґією „теріторіяльчого патріотизму"?

2. Уряд новоявленого за кордоном „гетьмана" Полтавцова, що ніколи й ніяких традицій не мав і не має?

3. Або може законними правозаступниками „народу" будуть колишні члени директорії Швець, Макаренко та Панас Андрієвський, що у свій час доти й постільки виконували свої високі обовязки, доки й поскільки в касі УНР були належні валюти для оплати їх високої роботи. Тепер усі вони вже остаточно відійшли в забуття і на ніякі виступи крім виступів по европейських каварнях та кнайпах відважитися не сміють, бо своєю бездіяльністю і зреченям своїх обовязків у час боротьби вони самі себе навіки поховали в очах не тільки української еміґрації чи „народу", але й кожної льоґічно мислячої людини?

4. Чи може правомочним заступником народніх інтересів у цей час являється колішний голова Директорії В. Винниченко „найсамперед соціяліст, а тоді Українець" і знаний своїм „щирим відношенням до принціпів федералізму" (його власна характеристика своєї особи)?

5. Або може Микита Шаповал у Празі правомочно заступає інтереси українського народу, заключаючи союзи і федеруючи Україну з Московщиною та якими хочете народами „Сходу" по чеських вказівках?

Колиж ніякий зі згаданих „урядів" а ні уґруповань не має більше правних підстав як уряд УНР на чолі з А. Лівицьким, то який власне з існуючих де урядів проф. С. Шелухин уважає за такий?

А коли такого проф. С. Шелухин взагалі не знає, то тоді й ціла його „пересторога" набірає характеру баламуцтва, демаґоґії й провокації тай іще гірше:—свідомої чи несвідомої служби нашому ворогові — московським большевикам. Бо ліпшої зброї проти ненависної їм „Петлюровщини", як „пересторога" проф С. Шелухина, певно й не снилося ніколи знайти теперішнім володарям України. Отся „пересторога" стане їм найкращим аґітаційним средством для затуманювання і так уже досить затуманених їхнею брехнею голів їх нещасних підданців, а наших братів, котрих долею проф. С. Шелухин так опікується! Чи тож у такий спосіб думає „старий віком українець" здійснити свої гасла: „За

права й вольности! За свободу!"...? Не знаю, як фахові правники звикли кваліфікувати такі вчинки, коли син якогось народу під час його боротьби з напасником робить прислугу його ворогові? А після звичайної обивательської термінольоґії такого рода вчинки звуться „зрадою"!

Як навчила нас історія та власний досвід, кожний нарід має ріжних синів: одні працюють на збудування й укріплення, а другі на руїну й знищення. Народ український, на жаль, має далеко більше робітників ґатунку другого. Невжеж до тої катеґорії нищителів і руїнників хоче пристати й колись довіррям народу вшанований проф. С. Шелухин? Невже йому не дають спокійно спати лаври Моркотуна, „Сагайдачного", ґен. Грекова та инших еміґрантських діячів того рода?

В такому разі його „голос і пересторога" є дійсно голосом перестороги для української еміґрації, та тільки та „пересторога" має звучати в трохи инших тонах, як то хоче проф. С. Шелухин, а власне так:

„Час розплати з нашим ворогом і окупантом вже недалеко! Тож забудьмо сварки та чвари еміґранські! Принесімо власну амбіцію та честолюбє в жертву на вівтар Батьківщини! Гуртуймося коло людей діла, людей твердої волі і певних та випробуваних будівничих Держави Української! Борімося скільки сил наших проти руїнництва, марної балаканини, проти пустословія, проти інтриґ, демаґоґії та проти всякого рода і ріжних форм провокації!..."

7.IX. 1928. Українська Станиця при м. Каліші.

РОЗДІЛ II.

О. ШПІЛІНСЬКИЙ,
Сотник.

Етапи німецької военної думки.

Кожен з нас, вояків, що брали участь у Великій війні, у визвольній українській боротьбі, чи взагалі той, кому доводилося бачити німецьку армію—очевидно часто замислювався над тим—яким чином пощастило цьому народові утворити таку могутню армію; в чім причини тої надлюдської хоробрости, з якою цей нарід підніс зброю проти цілого світу і чому, зрештою, сталося так, що, не будучи переможеним, до останньої хвилини завше бувший переможцем, цей нарід раптово склав зброю. Ці питання цікавили кожного з нас, та в тій чи иншій мірі кожен з нас намагався розвязати їх.

З історії нам відомі великі полководці—Олександер Великий, Ганібал, Юлій Цезарь, Наполеон, відомі прекрасні армії — спартанська, македонська, шведська, наполеонівська, але цілковитою ідеальною закінченістю, на протязі всієї відомої нам історії людства, нас вражали лише дві клясичні армії — римська та стара німецька.

Та ж історія оповідає нам про старих Германців, про їхню суворість, войовничість та чесність, про дивне закохання до своєї непривітної, суворої країни, оповідає про війни з могутнім Римом, як під напором страшної германської маси впав Рим—оповідає про Вальгалу—той рай, куди попадали душі хоробрих Германців, де в бійках, полюваннях та гулянках проводили вони свої веселі часи, як прислуговували їм богині війн Валькірії, що під згуки своєї страшної пісні ткали кріваву пряжу бійок. Ми знаємо далі, як з цих германських окремих родів—повстали маленькі, але войовничі держави — як протягом цілої історії середніх віків

на терені Німеччини точилися безперестанні бійки, знаємо, що цей хоробрий нарід, який лише випадково мав спокійні часи в своїй країні, йшов з мечем на заробітки в чужі землі—як часто наші хоробрі прадіди зустрічали на ланах України цей відважний нарід; ми багато знаємо про німецьких лицарів, про історію ландскнехтів, знаємо, нарешті, як витворилися окремі сильні держави: Пруси, Баварія, Саксонія; ми можемо багато оповісти про того дивного „фільозофа з Сансусі"—Фридриха Великого, а зрештою, ми просто можемо сказати, що ціла історія цього народу — це історія його безперестанних війн.

Але, в світовій історії ми можемо найти багато инших народів, в життю котрих теж не бракувало воєнної слави—прикладом тих-же войовничих, хоробрих галів французів, що мали таке блискуче воєнне минуле — чому ж цьому народові не пощастило закінчити епохи т. з. „нової воєнної історії". Можливо тому, що цей здібний, талановитий нарід, що мав у минулому прекрасних та великих полководців (Тюрен, Наполеон), не зумів оформити та передати в покоління завітів своїх великих майстрів. Треба думати, що розуміння слів — творити й учити — не завше суть здібності одного народу. З історії Риму ми знаємо, що той великий нарід, в своїх окремих представниках, дуже часто зєднував ці дві якості людської вдачі, тому, говорячи про його діяння, ми називаємо їх класичними. З історії німецького народу ми теж знаємо, що ці дві якості, де-коли зєднувалися в окремих особах (Фридрих Великий, Мольтке) — та діяння цих осіб власне й творили найголовніщі етапи розвитку німецького народу. Пояснимо це на прикладах: у Франції військове мистецтво творив Наполеон — але бракувало учителів — прийшло до 1870 року. В Німеччині були учителі, але в потрібний мент не було творця — стався 1914 рік. „Надійшов великий мент — говорить Гінденбург — на жаль, натрапив на малий рід". Тепер Німеччина видала офіційну історію Великої війни, де цілком серьйозно німецькій армії закинуте тяжке обвинувачення — вона не дала генія.

В цій маленькій роботі ми не ставимо собі завданням дати історію творення німецької армії — тим більш широкого огляду її літератури. Ми можемо лише запевнити, що ні оден нарід не має такої багатої, науково обробленої воєнної літератури, яку посідає Німеччина. Нашим завданням є лише накреслити ті ета-

пи, якими проходив розвиток німецької воєнної думки, познайомивши наших вояків з головнішими творцями німецької армії.

*
* *

ҐЕНЕРАЛ КЛЯУЗЕВИЧ.

Великий воєнний фільозоф. Жив в часи загального розвою німецької клясичної думки — кінець 18, початок 19 віку. Разом з ґенер. Шарнгорстом, Ґнейзенау та иншими видатними пруськими воєнними діячами положив основу Пруській Військовій Академії — утворивши гурток до плекання воєнних наук. Приймав участь у походах проти Наполеона, та після розгрому Прусії 1806 р., боліючи душею за свою країну, перейшов до російської армії, де в 1812 р. власне й був душею т. з. „німецької партії“, впливаючи на рішення тогочасного головнокомандуючого Барклая-де-Толлі. Його вислів: „Війну треба перенести в простір“ — правдоподібно і мав вплив на остаточне оформлення тогочасної російської тактики.

Написав фундаментальний твір „Про війну“ — який явився першим серьйозним фільозофським дослідом про істоту війни, її форми та засоби, крім маленьких розвідок в часи перебування в воєнному гуртковi, котрі пізніще й увійшли в його твір, за все своє життя нічого не друкував. „Я хочу написати таку книгу — говорив Кляузевич своїм приятелям — щоби, прочитавши раз, її не викинули б, а вертались би до неї другий раз та завше“. Початок твору відноситься до 1806 р., та лише по смерті Кляузевича в 1825 р. дружиною були видані незакінчені, чорнові замітки. Сам Кляузевич вважав закінченою лише першу частину.

Воля фортуни звела двох великих людей в оден час — на очах Кляузевича проходили всі великі діяння Великого Наполеона – оден творив мечем, другий зумів думкою синтезувати великі діяння. Його бажання збулося, — цей твір буде також вічним, як є вічний інстинкт боротьби, закладений в істоті кожного чоловіка.

„Війна походить на хамелеона, понеже в кожнім окремім випадку вона міняє свої форми“ — це була та основа, на котрій Кляузевич здубував свій великий твір. Раніще, до нього, ще за старих часів, про війну писалося дуже багато, одначе кожен з письменників намагався зясувати її так, як вона уявлялася йому в сучасному. Ми знаємо другі приклади, наведемо хоч

того-ж знаменитого Пфуля, який намагався піймати Наполеона особливо придуманими ним ґеометричними формами строїв і які так хутко й блискуче громив Наполеон.

— „Форми війни змінюються — її закони вічні", — так першим сказав Кляузевич.

В своїм великім творі, Кляузевич говорить про істоту, причини війни, про форми її в ріжних стадіях розвитку людства, про психолоґію окремого бойця, має психолоґію полководця, і на основі цього конкретизує закони війни:

> „Правдива оцінка ворога—ризик виставити проти нього, на деякий час, лише незначні сили, енерґія форсованих маршів, сміливість швидких нападів, підвищена діяльність, охоплююча душі великих людей в мент небезпеки — оце є причини перемоги".

Але крім того, Кляузевич сказав ще-щось, про що варто було б і нам теж помятати: „Нація умирає, коли починає відживлюватися споминами, тільки сучасним днем може бути доведене її право на існування — так знайте, безумці, що завтра виковуеться сьогодня".

Розуміється, де-які розділи цього твору, в котрих Кляузевич говорить про тогочасну тактику, з часом загубили своє значіння, одначе цінність думок загально-фильозофського характеру лишиться вічною. Цей твір великого Кляузевича і ліг в основу німецької воєнної думки, складаючи могутній фундамент до німецької військової доктрини. І в цей час у воєнній літератур: імя Кляузевича зустрічається частіше всього; для кожного німецького офіцера — це є еванґелія.

В Росії мався переклад Кляузевича; в цей час це унікумі на жаль у військовій масі ним цікавились мало, та означений твір і не популяризувався, як і кожен фільозофський твір, книга читається досить тяжко, обіймає до 1,000 сторінок великого формату. Ґенерал Драгомирів старший рахувався одним з прекрасних знавців Кляузевича, написавши „Коментарії Кляузевича". Пізніще цей твір був перекладений на французьку мову та допоміг Французам уяснити собі зміст німецької воєнної думки.

Ґенерал Кляузевич помер на холеру, керуючи одним з корпусів у Східній Прусії.

ҐРАФ МОЛЬТКЕ СТАРШИЙ.

Начальник Пруського Ґенерального Штабу в період творення німецької держави. Розгром Австрії 1866 р., французька кампанія 1870—71 рр.— суть діла Мольтке старшого, одні з блискучих та славних сторінок німецької воєнної історії. Мольтке походив з датської родини (як Ґнайзенау з австрійської), одначе це не пошкодило йому в 1864 р. допомогти розгромити Данію. Відомий, яко творець Німецького Ґенерального Штабу та основоположник т. з. Стратеґії Мольтке, збудованої на принціпі посідання зовнішніми лініями, в протилежність Наполеонівським внутрішнім лініям.

Ще у війну 1866 р. в армійській масі на Ґенеральний Штаб дивилися, як на непотрібне скопище адютантів при королі. Авторитет Мольтке був надто малий. Оповідають, як під Конігрецем (Садова) Мольтке післав одного зі своїх адютантів передати якомусь ґенералові наказ. Ґенерал відповів: „Все це добре, але хто такий Мольтке?" — вже через рік у всій Німеччині не було й одного чоловіка, котрий не знав би, хто такий Мольтке... Ґенеральний Штаб — це твір Мольтке старшого, він дав йому орґанізацію, деталізував його роботу та надав йому той авторитет, який з честю підтримали всі послідуючі покоління. Ґеній Мольтке витворив тип німецького офіцера Ґенерального Штабу, оформивши його в трьох знаменитих заповітах:

I. Одна думка — Fluidum.

II. Свою особу та індивідуальні діяння — віддаляти від суспільности. „Er muss ungesehen schaffen — also Mehr Sein als Schein" — (він мусить творити непримітним — т. ч. більш бути, чим уявлятись).

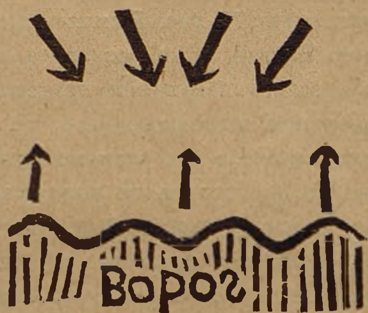
III. Широка думка, звязана з найменшою роботою.

Головні характерні риси стратеґії, чи як ще инше наз. „Школи Мольтке", полягають в стремлінні оперування окремими колонами по зовнішніх лініях для концентричної атаки — „Поодиноко маршувати—разом бити". Але щоб ясніще зрозуміти основи цієї школи—наведемо тут головні риси наполеонівської школи.

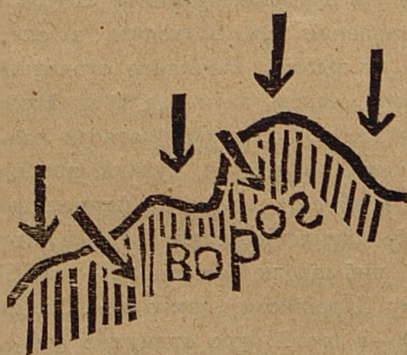
Ґенерал Бернґарді, оден з відомих теоретиків, так характеризує Наполеона: „Він виступає як „войовник"—його думка завше була зтурбована тим, щоб наступати з переважаючими силами в рішаючому напрямі. Він завше хоче добитися перемоги „чи-

сельною перевагою" та масовим введенням резервів в рішаючому напрямі—у нього форма нищиться „єдністю та силою знищення". Це була та основа, на котрій Французи збудували (а Росіяне перейняли)—свою тактику. Вона виглядає так: частини розгортується по фронту, шукаючи дотику з ворогом—„On s'engage partout et on voit"- а разом з тим концентрується сильна резервна група „troupe de manoeuvré"—яка й кидається в перебігу боя в намічене місце.

Німці відкидають цю школу — вона не відповідає їхньому — Furor teutonicus — у них в крові лежать ще старі традиції Ґерманців, що йшли в бій всі, разом з жінками та дітьми — і Мольтке старший дав їм таку, відповідну їхньому духові, тактику. Німці розгортають в бій всі свої сили, та переходять в наступ в колонних зєднаннях *)—шукаючи рішення в концентричному ударові по зовнішнім лініям. (Мал. 1).

Вони не мають резервів. Принціп цієї школи полягає в тім, щоб рівномірним, сильним ударом, але в більшості пунктах, в переважаючих силах зразу обрушитися на ворога; та навіть в тім випадку, коли одна з колон і зустріне серьйозний опір, то в загальній операції це не буде мати значіння, бо хуткий рух инших колон примусити ворога або почати відворот, або ж рахуватися з можливістю удару з запілля. (Мал. 2).

Німці виділяють резерви лише в процесі са-

*) В колонних зєднаннях — не завше треба розуміти в колонах. Правда, Німці часто вживали також і цю форму строя.

мого бою. Цім методом Мольтке розгромив Французів у 1870 р.; той-же метод — марш семи німецьких армій в 1914 р. приневолив Французів до хуткого відвороту.

ҐРАФ ШЛІФФЕН. Ґенерал кавалерії та Начальник Німецького Ґенерального Штабу з 1891 — 1905 рр. Оден з ґеніяльніщих полководців, що по іронії фортуни ніколи не воював. Чоловік видатніщих здібностей та залізної волі. Імя Шліффена лишиться також вічним в історії воєнного мистецтва, як і той бій, що ліг в основу його школи.

„Канне" — другий фундаментальний твір німецької воєнної літератури. На рівнинах Апулії (Італія) на лівому березі Ауфідуса, коло села Канне 2 серпня 216 року до Р. Х. карфаґенський полководець Ганібал, син Гамількарда Барка, з 50 тис. чол. розгромив 79 тис. Римлян під командою консула Теренція Варрона. Багато може розказати воєн. історія про ріжні бої на протязі цілого існування людства, але цей бій назавше лишиться клясичною відповіддю — що то є воєнне мистецтво. З силами майже в два рази меншими Ганібал оточив Римлян та знищив їх до останнього чоловіка. Цей бій Ґраф Шліффен і положив в основу свого знаменитого твору. Розібравши спочатку цей бій, Шліффен аналізує всі бої, починаючи від Фридриха Вел., Наполеона та закінчуючи Мольтке. Вся думка Шліффена концентрується на тому, щоби в кожнім бою найти хоч одну рису Канне, — розуміється, часто він цього не знаходить, і тоці тонкою, „шліффеновською" іронією сам починає оповідати, що було б, коли б в цім випадку вжити хоч би одну рису Канне. Найбільше задоволення він знаходить в операціях Мольтке під Седаном, що, як відомо, кінчилися оточенням та капітуляцією армії Мак-Магона разом з імператором Наполеоном III. Ідея цього твору полягала в тім, щоби протягом кожної сторінки привчити читача до думки, що єдиний, хуткий, реальний успіх полягає в оточенню, або в обхваті одного з флянгів ворога. Ця школа в німецькій армії найшла найприхильніший відгук. Одним з клясичних проявів цієї школи — як відомо — став Танненберґ — що довів до розгрому II російську армію ґен. Самсонова. „І коли — каже Людендорф — в штабі було отримано останнє донесення, що наше залізне кільце зімкнулося, я став на коліна та подякував свого Великого Учителя".

Не меншу славу буде також мати і т. з. „Плян Шліффена". Після розгрому 1870 – 71 рр. Франція хутко видужала, але почуття глибокої образи, свіжість гордих споминів великих часів Наполеона породили ідею реваншу. Тогочасне становище Росії не дозволило Мольтке старшому ще раз продемонструвати Седан, і з обох боків почалась уперта, напружена робота до реваншу. Загальна політична конюнктура того часу спричинилася до того, що Европа поділилася на два табори. Німцям прийшлося рахуватись з можливістю битися на два боки і це мусило лягти в основу операційного пляну. Ідея цього, ще Мольтковського пляну, полягала в тім, щоби хутко розгромивши Францію — кинутися на Росію, та раптовим Наполеонівським маршом нанести їй смертельний удар. В основу цього пляну Мольтке старш. положив свою стратеґію, себ-то операцію окремими армійськими колонами по фронту від Бельфору до бельгійського кордону. Після ґен. Вальдерзее (що змінив Мольтке старш.) начальником Нім. Ґен. Штабу став гр. Шліффен. Витворена в його думках школа, розуміється, не могла не вплинути на його дальшу роботу. Шліффен був переконаний, що єдиний, реальний успіх в переведенні цього пляну буде полягати в оточенні та знищенні фр. армії, чому на правому флянзі, біля бельгійського кордону, він починає збірати сильну армійську ґрупу, на котру і мусило б лягти це завдання обходу. Але з кожним роком Шліффен переконувався, що цей удар може бути сильним лише тоді, коли можна буде розвинути сильну початкову енерґію, а це буде мати місце лише в тім разі, коли самий обход буде глибокий та хуткий. Відомо — французький кордон складається з двох частин: сильний фортеційний район — Бельфор, Епіналь, Туль, Верден та північний лісовий — в погірррях району Арден. Німці чудово були поінформовані про оборонну силу цього фортеційного пасу, північна-ж частина (район Арден), крім загальної нездібности до операції, взагалі не давала можности хуткого розгорнення армій. Все це привело Шліффена до думки широкого маршу через Бельгію, щоби зразу вийти в запілля всій оборонній системі Французів. У відомій „пам'ятковій записці" 1905 р. — плян Шліффена виглядав так: Головна сила німецької армії в складі 23 польових, $12^1/_2$ резервових корпусів та 8 кав. див. розгортується, заходячи правим крилом в напрямі на лінію Верден — Дюнкірхен; на пів-

день цієї ґрупи в Льотаринґії $3^1/_2$ пол., $1^1/_2$ рез. корпусів та 3 кав. див.; в Ельзасі—1 ляндверна бригада. Вісь обходу—фортеця 1-ої класи—Мец. Мольтке молодший змінив цей плян—про що ми довідаємося далі — та Шліффеновське відношення флянгів 7:1 довів до 3:1 — це, як відомо, й привело до катастрофи.

Шліффен умер в 1912 р., як раз на порозі великих подій. Говорять — умираючи, лежачи на смертному одрі, в оточенню близьких та рідних, Шліффену щось примарилось; обійнятий трівогою, зі страшним обличчам, що до того не міг уже вимовити ні слова — Шліффен силкується підвестися з ліжка та раптом з жахом закричав: „Правий флянг, правий флянг! Кидайте все на правий флянг!" Підоспілі друзі опустили тіло великого полководця. *)

ҐРАФ МОЛЬТКЕ МОЛОДШИЙ.

Начальник Нім. Ґен. Штабу з 1905—1914 рр. Небіж Мольтке старшого. Широко освічена, високо інтеліґентна особа — все те, що Німці називають „Übermensch" — (надчоловік). Але всі ці якості без відважного, сильного духу та залізної волі ще не складають комплєксу характера полководця. Означених якостей Мольтке молодший (йому було 66 років) не посідав—про це йому самому було відомо—та часто просив звільнити його від високої посади. Але Вільгельму II за всяку ціну хотілося мати й собі „Мольтке". У виданій тепер офіційній „Історії Великої Війни"— в першому томі її можна прослідкувати роботу Мольтке молодшого, як з кожним роком він псував плян Шліффена.

Це „псування" пляну при вище наведеній характеристиці Мольтке мол. мало свої підстави. В 1912 р. остаточно окреслилось становище Анґлії та Росії, що дало можність Французам—зокрема Жофру та Мальмезону — прокричати на весь світ про зміну французької воєнної доктрини. До цього часу, під впливом

*) Варто згадати, що майже так само вмер Наполеон: — Ніччю, в халаті, зі свічкою в руках, трясучись, з божевільними очима — він увійшов у кімнату ґенерал-адютанта, розбудив його та з жахом почав оповідати. — Йому уявляється, як північ Франції затоплюють залізні маси якоїсь чужої армії. „Пишіть—закричав Наполеон—хутко пишіть— там на Марні я знаю позицію"... Кров бризнула з уст, обливаючи погруддя. Адютант підхопив та відвів його на ліжко — за хвилину Великий Імператор сконав.

1870 р., Французи інтензивно будували фортеці та трималися оборонної тактики. Союз з иншими державами, особливо надії на Росію, схилили їх до наступових операцій. Вони поставили собі метою вірватися в Баварію, а на півночі поставити під загрозу великий промисловий район Рура. Цього було досить, щоби в душі Мольтке молод. зародився сумнів до пляну Шліффена. Одначе, не відкидаючи ідеї обходу, він почав ослаблювати правий флянг на користь лівого, поки не довів відношення 3:1—замісць Шліффеновського 7:1. Результати відомі— в потрібний мент на правому флянзі не хватило сил, в той час як на лівому перекинуті частини спочивали. Все це Німці прийняли як „удар фортуни" — вони знайшли в собі досить сил, щоби стриматися від диких образ по адресі Мольтке. Та тільки історія своїм спокійним „епичним слогом" дала Мольтке молодшому, страшний для полководця, знищуючий присуд:— „dass er kein Feldherr war" — (він не був полководець). Подавлений тяжкою відповідальністю за долю своєї країни, в страшних душевних муках Мольтке молодший помер по другому місяці війни.

ҐЕНЕРАЛ ҐРЕНЕР.

Після Айхгорна головнокомандуючий окупаційною армією на Україні—в цей час військовий міністр.

Траґедія з пляном Шліффена — програна війна, надто тяжкі, образливі умови Версальського миру—породили багато сумнівів, а ще більше літератури, присвяченої „рецепту Шліффена". На чолі цього руху „ревізіонизму" став відомий адмірал Тірпиць. Заблимали численні цітати Кляузевича та Мольтке старшого, аналізували кожен крок та наказ, опираючись головним чином на відомій формулі Мольтке старшого — „На війні все не певно, певні лише душа та воля полководця".

У відповідь на це зявився ще оден фундаментальний твір: „Тестамент ґрафа Шліффена", в якому ґенерал Ґренер, аналізувавши окремі бої Великої Війни, особливо марш на Марну, довів цілковиту правдивість головних рис, а таким чином цілої школи ґрафа Шліффена. Воєнна преса зустріла цей твір з великим задоволенням, німецька суспільність призвала ґен. Ґренера творити молоду армію.

* * *

Такими етапами проходила німецька воєнна думка. Німцям пощастило утворити ідеальну школу. На могутньому фундаменті Кляузевича, Мольтке старший здубував свою стратеґію і все це завершив Великий Шліффен. „Канне" - ідеал бою, до нього Німці стреміли в кожній операції Великої Війни. На протязі всієї історії ми знаємо лише чотирі таких бої: Канне, Седан, Танненберґ та наше українське національне Канне — Жовті Води. Десь під Парижом мусило статися ще одно Канне — Марна не стала Канне, але вона підкреслила Німцям, що стремління їх були правдиві, але ця сама Марна — траґедія Марни — показала їм, що ідеал не є догма. До ідеалу треба стреміти, але не йти за ним сліпо. Німці виставили Канне — обхват. Французи (General Langlois-Bonnal) в противагу Німцям — свою національну наполеонівську доктрину — прориву. Німці сміялися з французької „старої наполеонівської тактики" — Французи з „брутального навалу" Німців. Початок війни показав Французам, що наполеонівські завіти давно вже для них зробилися догмою, з проривом в Льотаринґію вони зразу ж потерпіли крах. Німці побачили, що їх ідеал став догмою, привівши на Марні до траґедії. На Марні, власне в самім процесі Канне, був мент, коли фортуна давала Німцям можливість проривом осягнути перемогу, але відкидаючи самий принціп, вони не використали його — та віддали перемогу Французам-теоретикам „прориву", які осягнули перемогу „обходом". Крівавий жарт історії.

МИКОЛА ЯНЧЕВСЬКИЙ,
Підполковник кінноти.

Сучасна організація кінноти.

Сьогодня Анґлія й Америка, Франція і Ґерманія, і СССР у своїй військовій пресі висунули майже на головне місце питання про кінноту. Світова позиційна війна (коли військо закопувалося в землю), удосконалення огнепальної зброї, авіяції та автомобілізму примушують військові авторитети до напруження усього знання та сил, як теоретичних, так і практичних (на підставі досвідів остатніх років), щоби розвязати питання — раціонального пристосування кінноти та можливого її використовування в нашу епоху.

Для нас, Українців, при винятковому сучасному нашому положенню, набирає великої ваги ознайомлення з точками погляду як Заходу, так і Сходу на бойові завдання кінноти.

На Заході було чути голоси, правда, поодиноких осіб, які сухо, теоретично намагались розвязати питанія про заміну кінноти мотором, про заміну живого—мертвим.

На Сході, в СССР, яко перший пункт розвязання загального питання про кінноту, виринув пункт: що є головною зброєю кінноти: кінь чи рушниця? Може на перший погляд це де кому буде здаватись і дивним, але ж воно не є дивним для СССР. Коли ми візьмем під увагу цілком инші умови, що існують на терені б. Росії—її ґеоґрафичне, економичне та політичне положення, то нам буде зрозумілим, чому совітські кіннотчики мусили занятись на шпальтах своєї військової преси *) пережовуванням цього, з давних давен розвязаного, питання. Отже фрази „о комбінірованих боях", „о равноцєнності", „о привязиванію к зємлє" і т. п. тяглися-б без кінця, коли б не відгукнувся „товаріщ" А. Сатин у своїй критиці „Єсть путаніца", де каже, що — „готовность к рєшенію боєвих задач всємі способамі—вот лозунґ і бо-

*) „Красная Звєзда", „Воєнний Вєстнік", „Война і Революція".

євой подготовкі, і боєвой деятельності". Нарешті „найстарший товарищ" і авторитет СССР — С. Буденний *), не витримав всіх цих дискусій та дебатів і мусив твердо і „определьонно" зазначити: „в связі з тем, что діскусіруємиє вопроси, как я уже сказал више, нє являються новимі для нас, я оставлю в сторонє всякую полєміку..." тай і припинив диспути. У всьому цьому відограє для нас найголовнішу ролю не високість грамотности „совєтчиків" у кінному ділі **), а погляд їх на основу боя кінноти—її ґрунт—кінь чи куля? В основі тактики совітської кінноти лежить старий фундамент дореволюційної російської кінноти, хоч большевики голосно заявляють, що основні положення тактики їхньої кінноти виковувались під час громадянської війни. В 1924 році було видано тимчасовий статут кінноти, в якому дійсно було зроблено де-які зміни на підставі досвіду громадянської війни, але, повторюю, лише зміни, а не ломка старого фундаменту.

Тепер, після 4 річної підготовки кінноти по тимчасовому статуту, має бути піднесено питання про його перегляд та доповнення і тому для нас не може не бути цікавим оце „сьогодня" большевицької кінноти. Слідкуючи уважно за совітською військовою пресою, можемо ясно уявити собі головні основи бою совітської кінноти. Отож кіннота ця буде підготовлятись та виховуватись:

1) для кінних і піших боїв і маневрувань дрібних та більших одиниць (розвідка—рейди);

2) не в нерівнозначности пішого і кінного бою, а в розумінню обставин для пристосування того чи иншого бою;

3) маючи на увазі приділення до більших кінних зєднань (бригада—дивізія) піших відділів для зміцнення огневої діяльности (як це мало місце в російській дореволюційній кінноті 1916 року — власні стрілецькі дивізіони при кінних дивізіях з командним складом з її кінних полків).

Знаючи головну мету виховання совітської кінноти, де червоною ниткою протягнулись від початку до кінця рейди на крила та в тил з відповідними операціями на далекі резерви та комуні-

*) „Красная Звєзда" б. р. ч. 26.

**) Як вона стоїть зараз, можна бачити ще з карикатури в ч. 11 „Красной Звєзди" б. р.

кації і кінні бої, коли великі зєднання кінноти зміцнюють силу свого вогню через додачу до них піших частин, ми не мусимо бути заскочені зненацька.

Далі бажано ознайомитися, бодай хоч у коротеньких рисах, з тим величезним рухом в кінному ділі, який розгорнувся на Заході при вирішенні питання про кінноту та її реорґанізацію. Майже в усіх державах, як малих, так і великих, за останні роки закладаються з приводу цього відповідні комісії, улаштовується спеціяльні кінні маневри більших зєднань кінноти з уживанням новочасних техничних винаходів та з пристосуванням їх до операцій кінноти.

Америка. При кінці 1927 р. було влаштовано спеціяльні кінні маневри. 1 кінна дивізія двохбригадової орґанізації з кінно-гарматним відділом та з доданими до неї в значній кількості аеропланами, танками та артилєрією з механичною тягою провадила шерег навчань і маневри в районі Техаса. Головною підставою цього маневру було студіювання чинів більшого зєднання кінноти, що оперує не тільки окремо і самостійно, але ізольовано, та зміцненої приділеними до неї значними техничними силами (бойовими та звязковими, що використовуються сучасними арміями). Щоби легче охопити ті погляди, які зараз опанували військовими авторитетами у відношенні до кінноти, ми мусимо ознайомитись з досягненнями механичної тяги у великих державах. Так, в Америці ж, при кінці 1927 року, на Ебердинському полігоні демонструвалися ріжні досягнення у військовій техниці. Головну увагу було звернуто на поступовання механичної тяги — на трактори, яких поділено було на 4 групи.

1) Артилєрійські трактори. Цілий шерег найріжніших систем. Так, напр., трактор під 75 мм. гармату — це ваговіз, що складається з двох возів. На першому міститься сама гармата, а на другому амуніційна скриня і ґенераторна установа, током якої користаються мотори обох возів, зєднаних між собою гнучким кабелем. Могутність моторів — 70 кін. сил. Швидкість руху — до 12 км. на годину.

2) Дивізіонні трактори. $2^1/_2$ Т трактор зразку 1918 р. Мотори системи Кадильях або Лєберті. Вага 3,500 кг., макс. скорість — 15 км. на годину. — $2^1/_2$ Т трактор зразку 1920 р. Мотор системи Уайт. Вага 3,240 кг. Скорість 3—18 км. на годину. —

2 Т (Т 35) гусеничний трактор; має призначення в армії яко трактор для тяжовання; має вагу 2,250 кг., скорість 3—15 км. на годину, макс. скорість досягається використуванням додаткових частин в механизмі руху. В цій групі демонструвався і чужоземний — італійський 4 колесний трактор, системи Павезі, який визнається американцями досить рухливим, але маломіцним.

3) Корпусні трактори.—5 Т. трактор зразків 1917 і 1921 рр. Вага новіщого зразку 7,875 кг., скорість 2—$13^1/_2$ на годину.—Гусеничний трактор Катерпилляр 30—це трактор комерційного типу, який легко можна пристосувати до військових завдань. Вага 4,500 кг., скорість $3^1/_4$—$7^1/_2$ км. на годину. — Трактор Клетрак 30—це теж трактор комерційного типу. Вага 3,150 кг., скорість $3^1/_4$—7 км. на годину.

4) Армійські трактори. — Трактор зразку 1917 р. і гусеничний трактор Катерпилляр 60 з вагою в 9,675 кг., скорість руху $2^3/_4$—9 км. на годину.

До змішаної групи ввійшли трактори, призначені для руху по нерівній місцевості. 1 Т і 5 Т ваговози—вага 1,500 кг., скорість 4.5—45 км. на годину. В цій групі демонструвалося французьке авто Цитроєн-Кегрес, в якому тильні колеса замінені гусеницями. Корисної ваги може підняти 540 кг., скорість руху по нерівній місцевості 3—30 км. на годину.

Анґлія. В недовгому часі, в звязку з моторизацією, передбачаються великі зміни в орґанізації кінноти. На разі Анґлія посідає: а) 22 кінних полки реґулярної армії *), б) по одній кінній сотні при піших дивізіях, в) кадр 1 кінної дивізії — територіяльної армії (добровільна міліція).

Припускається, що де-які кінні зєднання мусить бути переведено на механичну тягу, при чому мається на увазі зєднання кінних сотень з танками. Для механизації кінноти мається два плани: по першому плану намічається або звільнення коня від всього груза (за винятком верхівця та його зброї), або— більшу частину персонального складу полку та майно перевозити на 6 колесних ваговозах, пристосованих до швидких рухів. Другий план передбачав перехід кінного полку на орґанізацію з двох сотень кінних, одної сотні швидких танків і відділу ваговозів, що призначаються під кулемети та їхню обслугу.

*) З них 12 розташовані в метрополії, а 10—в колоніях.

Таким чином, в 12 кінних полках, що розташовані в метрополії, було розформовано по одній кінній сотні і змоторізовано кулеметні сотні. Кінні сотні не мають жадних кулеметів. Обози змеханизовано.

Крім цього, знаходимо в польській пресі повідомлення, яке трохи суперечить, як одному, так і другому плану наміченої реорґанізації анґлійської кінноти—„Гусарський полк без коней".— „На весні б. р. відбувся, як доносять з Лондона, в великому військовому таборі Альдерсгоф останній кінній парад 11 гусарському полку, після якого було прощання гусарів з кіньми, яких вони в той день останній раз сідлали. Причиною цього небувалого свята є „механізовання" анґлійської армії, ц. т. заміна кількох кінних полків на полки автопанцерні, в тому числі й 11 гусарського полку, зформованого у 1715 році. Всі його старшини і козаки переходять до нового роду зброї. Однакож, щоб утримати старі полкові традиції, новий автопанцерний полк і надалі буде носити свою назву, тільки з додатком:—11 гусарський автопанцерний полк". *)

Отже, хоч попередня назва полку залишилася без зміни, але вже дух його—дух кіннотчика—загинув на віки.

У Франції і в Ґерманії два авторитети кінного діла виступили зі статтями про сучасну кінноту: у Франції — ґенерал Рампонт, а в Ґерманії—ґенерал фон Зеект. Треба тільки дивуватись тій спільности головних точок погляду, які проводять обидва ґенерали, цілком протилежних і навіть ворожих одна до другої армій. Обидва автори у своїх студіях, повних глибокого інтересу в питаннях про операції сучасної кінноти, стоять на однакових точках погляду. Ґенерал фон Зеект, говорячи, що епоха масового вживання кінноти з розвиненням сили вогню — минулась, але вважаючи кінноту, як щось живе, не допускає думки про можливість заміни її, як роду зброї, авіацією та змоторизованими відділами. Він визнає доцільним мати відповідні орґанізації більших зєднань кінноти (дивізії 6 полкового складу з додатком змоторизованих відділів для зміцнення вогню), які мають виконувати самостійні завдання, а також провадити підготовку кінноти в керунку сучасних удосконалень. В моторі, ґенерал фон Зеект,

*) „Kur. Warsz." ч. 109.

бачить тільки засіб, що дає змогу збільшити рухливість кінноти та зміцнити її вогонь. Ґенерал Рампонт зазначає твердо, що кіннота вимагає дійсно реорґанізації в керунку зміцнення її змеханізованими відділами для збільшення сили вогню, але підкреслює, що не надійшов ще той час, коли можна кінноту знищити яко рід зброї та замінити змоторизованими відділами. Обидва ґенерали підкреслюють головний рід зброї кінноти—коня. В ґрунті обох студій лежить головна особливість кінноти—її рухливість. Щоби забезпечити рухливість кінноти від зменшення, вони зазначають, що хоч сучасні бої і вимагають зміцнення вогню в більших зєднаннях кінноти, щоби дати їй можливість виконувати самостійні завдання, але ж необхідно, щоби стремління в цьому напрямі, замісць користи, не дали б кінноті баласту.

У Франції питання про необхідність змеханізовання кінноти в данний час принципово вже розвязане. Залишається тільки провести його в життя поступово, щоби отримати додатковий необхідний персонал не поповненнями з других родів зброї, а використовуючи, головним чином, кінноту.

Тому передовсім розроблюється план зме шення числа полків армійської кінноти. В розпорядженні Франції до реорґанізації кінноти мається тимчасом 70 полків: 6 кирасирських, 25 драгунських, 6 гусарських, 13 кінно-єгерських французьких, 5 кінно-єгерських африканських, 13 кінних туземно-алжирських (spahis) і 2 кінних, що складаються з леґіонів чужоземців. Із 70 кінних полків частина належить до так званої армійської кінноти, яка зєднана в кінні дивізії. Окрім армійської кінноти і кінних полків, що не входять до її складу, французька армія посідає ще „дивізійну кінноту", яка відділами приділена до кожної пішої дивізії і кожного армійського корпусу, маючи головним завданням розвідку.

Нормальна орґанізація кінного полку — 4-х сотенна, плюс 1 штабова сотня та 1 кінно-кулеметна; бойовий склад — 48 легких та 8 тяжких кулеметів і пересічно до 1,000 шабель.

Більші кінні зєднання армійської кінноти— 5 кінних дивізій 3 бригадного складу (6 кін. полків) кожна, плюс 3 окремих кінно-кулеметних сотні, 1 відділ самокатчиків, кінно-гарматний дивізіон у складі 2 батарей, 3 дивізіони тяжкик бронеавтомобілів, 1 авіаційний відділ, а також необхідні спеціяльні частини та обоз

За рахунок зменшення кількости полків армійської кінноти припускається: 1) збільшення кількости шабель в тих полках, що залишаються і 2) з решти зформувати возимі на вагонах відділи стрільців, які увійдуть до складу більших зєднань кінноти. Для збереження в них традицій духа кіннотчиків вони отримують назву „N курінь возимих кіннотчиків (драгун, гусар чи кірасір).

По повідомленню „La France Militere" вже зібрана вища військова рада для розвязання питання про реорґанізацію кінноти по одному з двох пропонованих проєктів.

Згідно з першим—армійська кіннота по зменшенню кількости полків мусить бути зєднана в кінні дивізії 6 полкового складу. Проєкт цей не підтримується авторитетами кінноти, тому, що 6-ті полкова орґанізація мусить відійти у вічність, яких орґанізація не придатна для сучасних маневрувань: згідно другого проєкту (що підтримується більшістю кінних начальників) — кінні дивізії мусять бути 4-х полкового складу.

Під час засідань вищої військової ради, складеної з військових авторитетів, в парляменті не обійшлось без анекдотичного виступу одного з послів. Посол, лівий соціялист Рагном, почав вимагати цілковитого знищення кінноти, яко рода зброї. Всі були зацікавлені, який він має проєкт, але його підстава була трохи инша... кінноту знищить тому, що Франція, хоч держава республіканська, але буржуазна і тримає кінноту — яко зброю проти робітників.

Крім кінних полків до складу кінної дивізії мусять увійти: а) возимий курінь (замісць існуючого дивізіону самокатчиків), який під час війни, по мобілізації мусить розгорнутись у 3-х курінний полк; б) дивізіон кулеметів автопанцерний, 3 х сотенного складу; в) 2-х або 3-х дивізіонної орґанізації гарматний полк (намічається—змеханізований); г) 2-х батарейний дивізіон кінної артилєрії; д) інженерна сотня та допомогові відділи і частини.

Остаточного прийняття першого чи другого проєкту можна чекати на днях, понеже кількість кінних полків, що залишається у французькій армії, остаточно затверджена: 25 кінних полків 4 х сотенної орґанізації, 5-и кінно-єгерських африканських полків 4-х сотенної орґанізації, 13 кінних туземно-алжирських (spahis) полків зі змінною кількістю сотень, 1 кінний полк чужоземців зі змінною кількістю сотень, X курінів кіннотчиків возимих,

18 сотень кінноцчиків автопанцерних, X сотень ремонтних для ремонту частин в Північній Африці та на Сході, X центрів мобілізаційних.

Із такого числа кінних полків ми бачимо, що навіть Франція, у якої в Світову Війну кіннота майже цілком не мала свободи в своїх акціях, замкнута безперервною лінією окопів, передбачає в сучасній війні можливість кінних акцій більших зєднань кінноти з доданими до неї змоторизованими відділами бойовими і допомоговими.

Що-ж торкається приняття французьким командуванням орґанізації кінноти більших кінних зєднань (4 — 6 полковий склад кінної дивізії з кінно гарматним дивізіоном, плюс 2—3 дивізіонний гарматний полк, плюс 1 — 3 куріні стрільців на ваговозах), які вже гублять свою найголовнішу особливість — рухливість, то це—відблеск французького кінного статуту, в якому кінь не уявляється головною зброєю; у них через весь статут проходить, що „кіннота маневрує в кінному ладу, а бій веде у пішому".

Дуже великої ваги для нас, Українців, є погляд Польщі на сучасну орґанізацію кінноти у Франції, зміст якого подає „Kur. Warsz." № 66, 6.IV б. р., а саме: „Погляди на нові проєкти орґанізації кінних дивізій зазначають, що Французи ясно орієнтуються в зміні характеру тактики кінноти, зорґанізованої у великі зєднання й передбачають змогу їх використовування на власних театрах війни. Але у нас і самий театр війни, і характер можливої війни так ріжняться від французького, що всі розвязання французькі по орґанізації більших зєднань кінноти можуть мати у нас значіння тільки умовне, а не як приклад до обовязкового приняття".

У французькій армії перепроваджена не тільки реорґанізація кінноти яко бойової частини, але і ремонтування її. За реорґанізацією кінноти було висунуто питання про реорґанізацію ремонтування армії, викликаного бажанням звільнити жовнірів від виконування другорядних по відношенню до бойової підготовки завдань — що тепер засадниче проведено через орґанізацію всієї армії при однорічному терміні служби. По відомостях фрацузької преси, в основі реорґанізації лежить розформування військових ремонтних депо, а закупку кінного складу передати міністерству

земельних справ. На це ж міністерство покладається вживання всіх заходів, в порозумінню з військовим міністерством, до заохочування і розвитку в краю тих рас кінського складу, які потрібні до військових цілей. Замісць кінських депо, армія буде користуватись сіткою кінських передавчих пунктів, на які покладається завдання утримувати та зберігати закуплених коней, які по свойому віку не можуть бути передані безпосередньо військам. Ділом перепровадження закупок кінського складу відає управа міністерства земельних справ. Спеціяльно для закупної праці військове міністерство приділює до міністерства по земельних справах незначну кількість військового ремонту. Крім цього, по штату військове міністерство в свойому розпорядженні має інспектора ремонту армії та його замісника. На інспектора ремонту покладається нагляд за ремонтуванням ярмії — контроля за закупом коней та передачою їх до військових частин, підготовлення замовлень і передача їх до міністерства земельних справ. Ці замовлення поділяються на 4 розряди: 1) щорічні нормальні закупи на коней віком від 3-х років; 2) додаткові шостимісячні замовлення для заміни нездатних коней; 3) спеціяльні замовлення (для військових операцій в колоніях) і 4) непередбачені замовлення для задоволення термінових вимог.

Міністерство земельних справ, по отриманню замовлень, розподіляє їх по кінно-ремонтних округах.

Отримавши з центра замовлення на закуп коней, головні інспектори округів визначають у своїх районах склад закупочних комісій та час і місце праць. Звичайно, закупочні комісії розтошовуються недалеко від кінського передавчого пункта. Кожна комісія складається, як правило, з трьох членів, але в кожному разі не менш, як з двох. В це число входить — мінімум один старшина і по змозі один військовий ветеринар. Головування в закупочній комісії належить старшому в ранзі і терміном служби старшині. Члени комісій оглядають доставлених коней і, в випадку признання їх здатними для служби в армії, приймають. Ціна, призначена для данного коня, може бути низче, або вище ціни, що встановлена для відповідної категорії, але з умовою, що все замовлення на коней буде виконано в межах кошториса на коней. Коноводи для супроводу коней надсилаються до розпо-

рядимости голови комісії кінськими передавчими пунктами, або безпосередньо тими частинами, до яких поставляють коней.

Бельгія бідна на кінноту. По виконаній у 1926 р. реформі та реорґанізації кінноти бельґійська армія посідає тільки одну кінну дивізію. До складу її входять — 4 кінних полки (4-х сотенної орґанізації плюс 1 кулеметної сотні і 1 відділу самокатчиків), 1 кінно-гарматний полк (3 дивізіона), 1 гарматний дивізіон на ваговозах, 1 єгерський курінь (під час мобілізації — 2) і 1 сапенрий курінь (останні дві частини на самокатах).

Італія по свойому ґеоґрафичному положенню не посідає великої кількости полків, але кіннота італійської армії займає далеко не останнє місце в західних арміях. Зосібна, по вихованню кіннотчика ця армія може служити прикладом, і наша українська кіннота при першій же змозі мусить досконало ознайомитись з італійською школою їзди.

В італійській армії мається 12 кінних полків; кожний із них складається з 1 штабової і 3 бойових сотень. Кожна бойова сотня (кінна) має: 5 старшин, 8 підстаршин і 125 шереговців. Сотня поділяється на 5 чот — 3 бойових кінних, а 2 змішаних. Перша змішана чота має один рій легких кулеметів і два рої стрільців, друга змішана чота має чотирі рої: перший—штаб сотні, другий—розвідчики, третій—самокатчики, четвертий—обслуга, кухня, вози і т. ін. Штабова сотня має три чоті: перша—чота звязку, друга—штабова чота (сурмачі), третя змішана (обслуга, кухня, вози і т. ин.). Крім цих 4 сотень полк має своє власне депо. Озброєння полку—шабля проста (палаш), рушниця (карабін) зразку 1891 р. 6.5 мм., 15 легких кулеметів, 75 самокатів та револьвери (сурмачі, кулеметчики і т. ин.). Крім цього 4 полки із 12 мають списи.

До більших зєднань відноситься дивізія. Кінних дивізій 3. Склад дивізії—4 кінних полки, 1 кінно-гарматний дивізіон (2 батареї), 2 полки берсальєрів (стрільці). Крім цього в колоніях маються окремі кінні сотні: 7 сотень в Триполі, 3—в Киренаці і 1—в Еритреї. Дивізіонна кіннота—при кожній пішій дивізії—1 кінна сотня.

Питання про змоторизованя берсальєрів ще не разроблено.

(Продовження буде).

Т. ОМЕЛЬЧЕНКО,
Хорунжій.

Загальні риси майбутньої війни.

Війна ради війни—божевілля. Війна ж, як боротьба за існування—конечна потреба.

Готуватися до війни—не значить війни бажати. Бо тоді б і готуватися до голодного року було б бажанням голоду. Готуватися до війни, як і до голодного року, є тільки мудра обачність.

* * *

Майбутня війна буде ще жахливіщою за війну Велику. Тому спричиниться людський поступ та людські злидні.

Ознакою майбутньої війни буде найширший вжиток машини. Але перебіг і кінець майбутньої війни залежатиме знов від людини—будівника й керовника всіх машин.

Найширший вжиток машини спричиниться як раз до того, що у майбутній війні боротимуться вже не тільки численні армії, але, навіть, цілі народи.

Участь цілого народу у майбутній війні полягатиме не тільки у найбільшій співпраці фронту й народу, а й у поширенню збройних нападів, часом, на цілий нарід і його територію.

Отож, з вибухом майбутньої війни, ціла держава, з усим її народом, без ріжниці полу й віку, стає величезним військовим табором і має підпасти під суворі військові закони, лад, послух і дисціпліну. Усе державне господарство й уся промисловість держави мобилізуються, щоби працювати на фронт. Тому, за відповідний розвій державного господарства й промисловости та за їхню відповідню підготовку треба дбати вже за мирного часу.

* * *

З чисто військового боку, майбутня війна відбудеться на дотеперішніх головних військових засадах. Розуміється, з пристосуванням до майбутнього стану військової техники.

Майбутня війна почнеться теж: 1) шкодженням ворожої мобилізації аґентами чи зброєю; 2) розвідкою ворожого розгорнення й його оперативних планів; 3) захистом та захованням власного розгорнення й охороною власної території від військової руїни через пересунення на ворожу територію й широкі там операції. Хоч кінцева мета кожної армії полягає не в оволодінню ворожою територією, а в цілковитім знищенню ворожої армії.

Аґентурне шкодження ворожої мобилізації полягатиме й далі у відповідних саботажних актах та у відповідній аґітації. Збройне ж шкодження тої мобилізації лежатиме, головним чином, на повітровій фльоті, що мусить руйнувати мобилізаційні й промислові осередки та комуникацію. Особливо ж комуникаційні вузли. У прикордонній смузі при сприяючих обставинах це могли б виконувати й легкі моторизовані відділи та відповідно споряджена кіннота.

Дотеперішньою залишається у майбутній війні й аґентурна розвідка ворожих оперативних планів та його розгорнення. Розвідка ж збройна полягатиме головно на повітровій фльоті. У прикордонній смузі ще й на легких моторвідділах та кінноті.

Охорона й захування власного розгорнення, як і захист власної території від військової руїни, лежатиме, в першу чергу, на повітровій фльоті. Вона має боротися з нападаючими ворожими літаками, головно знищуючи їхні, близчі до кордону, повітрові гавані. З ворожими ж літаками бореться й земна, протилітакова оборона, за мирного часу відповідно орґанізована.

Потрібне вдертя на ворожу територію й заняття там важних стратеґічних точок виконуватимуть легкі моторвідділи (з піхотою на самоходах) та кіннота. Моторвідділи повздовш добрих доріг. К і н н о т а м і ж м о т о р в і д д і л а м и, ї х в я ж у ч и й п і д т р и м у ю ч и.

Під завісою й захистом повітрофльоти та протилітакової земної оборони, як також і моторвідділів та кінноти, йтиме розгорнення армії, яко мога швидче. На це, поруч залізниці, використовуються й усі инші шляхи, з найширшим ужитком мотору.

Але при своїм розгорненню та посуванню наперед майбутня армія мусить завжди дбати про найкращий звязок з базою. Бо далеко збільшена й широко машинизована її зброя вимагатиме

ще невідому досі силу амуниції, а її широка моторизація — безупинного постачання великої сили моторорухаючого матерялу.

Взагалі найкращі дороги дуже необхідні широко моторизованій армії. Без таких доріг не мислиме її швидке маневрування.

Завдяки ж моторизації армії хуткість маневрування у майбутній війні відограватиме далеко більшу ролю, як дотепер.

* * *

Стратеґія і тактика майбутньої війни залишаться у головнім теперішньою, хоч і з пристосуванням до військово-техничного розвитку. Тому відповідно, на далекосяглі оперативні маневри використовуватиметься головно допомога швидкого мотору. На маневри ж обмежені чи тактичні використовуватиметься кіннота. На доповнення розвідки земної й на удосконалення кореґування гарматного вогню, вживатиметься широко літака.

* * *

Найбільший тягарь майбутньої війни припадає знов на піхоту. Піхота й далі наступає, штурмує, бере, закріпляє і тримає. Але з найширшою підпорою бойових машин, гармати й скоростріла.

Піхота майбутньої війни, відповідно розвитку військової техники та досвіду, бється не тонкими ладами, а сукупністю бойових груп ріжного розміру. Наступає вона не густими лавами, а рідкими ґрупами, міцними силою своєю вогню. Оборона її лежить не в одній передній смузі, а в глибокій оборонній системі.

Грудьми перед наступаючим ворогом майбутня піхота не стає, а губкою всмоктує його в свою глибоку оборонну систему, розпорошує й з усіх боків нищить. Що ж від ворога крізь ту оборонну систему продереться, те зустрічає й нищить резерв.

Помимо рушниці, ручної ґранати, легкого й тяжкого скорострілу, піхота майбутньої війни матиме ще й піхотну гармату. Ця невелика, легка й поворотка гармата має головно боротися з танками чи панцерниками та зі скорострільними гніздами.

* * *

Вояк майбутньої війни, вбраний у протиґазовий одяг, бється посеред отруйних ґазів, під безупинний стукіт сили скоро-

стрілів і невгаваючий рев сотень гармат ріжних калібрів. Скрізь по бойовім полю рухаються танки з їхніми скорострілами й гарматами. З повітря бють літаки. Знизу рвуться мини. Смерть з усіх боків, згори й знизу. Стукіт та грюкіт глушать. Справжнє пекло!

У цім пеклі бються люди. Часом усе розпорошено й усяк є сам собі пан. Але кожний вояк бється далі, бо він знає, що робити й як робити. Його так виховано! При потребі він є сам собі командір, скорострільщик чи й піхотно-гарматчик. Бо такого вояка вимагає майбутня війна!

*
*   *

Не гірше, хоч і инше виконують свій обовязок перед Батьківщиною й ті, що залишилися поза рядами фронтовиків. Вони дбають про фронт. Усі, від малого до старого, й жіноцтва не виключаючи. Вони всі мобилізовані, вони є вояки запілля. Увесь нарід до цього виховано і приготовано. Бо такого народу вимагає майбутня війна!

*
*   *

Отже, такою накреслюється слідуюча війна, продукт людського поступу й людських злиднів. Рішення її шукатимуть як найшвидче, і теоретично вона буде дуже недовгою. За це говорить як розвій військової техники, так і вимога будучої війни— максимума людського й державного напруження.

Але людська упертість дуже велика, людські й державні сили занадто цупкі, а винаходи людського розуму далекосяглі!

Будь майбутня війна й справді тільки короткою, господарчі її наслідки будуть гірко-тяжкі. Особливо переможеному, що до своєї руїни господарчої отримає ще й полагодження також зруйнованого господарства у переможця.

Тому, дбаючи за свій розвій і добробут, кожний нарід і кожна держава мусять найкраще дбати й за свою військову силу!

Дармштат—Німеччина, 5.VI. 1928.

Тактична задача № 1.

(Продовження).

ВІД РЕДАКЦІЇ.

Розпочинаючи друк ч. 8 „Табору“, Редакція не може подати навіть декількох рішень, поставлених в кінці задачі завдань з тої причини, що наразі рішень надіслано не багато. Натомісць багато вступило до Редакції листів, в яких П.п. читачі зазначають, що вони охоче надішлють рішення пізвіще, бо були дуже обтяжені працею полевою в літі, якою наша військова еміґрація в більшости й займається.

Разом з тим при рішенні завдання № 4 за Начальника аванґарду (стор. 42) треба лічити в складі аванґарду не оден курінь, а два курінї, згідно виправлення друкарської помилки на стор. 40, що подано в реєстрі помилок наприкінці книжки ч. 7.

Наразі Редакція подає міркування командіра 1-ої синьої дивізії, на підставі яких він прийняв своє рішення, та починає розбір рішень завдання № 1.

Крім того Редакція просить: а) про перехования відписів своїх рішень, щоб після видрукования їх розбору та рішення типового, мати можність зробити порівнання і б) дотримуватись прийнятої Редакцією терминолоґії, бо Редакція в цьому відношенні користає з терминолоґії вже прийнятої в наших статутах, виправляючи її в разі потреби за словниками—Української Академії Наук і Уманця та Спілки. На жаль, помилково надруковано: на стор. 36 кілька разів „чета“, коли мусить „чота“ та на стор. 37 (4 ряд. згори) і 42 (3 і 9 ряд. згори) „обставин“ замісць „обстанови“. До задачі долучено було при ч. 7 „Табору“ не схему, як помилково надруковано під стор. 39, а мапу 1 : 168,000.

ВИЯСНЕННЯ ДО ТАКТИЧНОЇ ЗАДАЧІ № 1.

З ціллю розпочати тактичну задачу з руху війська в полі, при укладенні обстанови умисно випущено дані про сторожову охорону синьої сторони в день 1 травня. Рівнож умисно укладено й обстанову так, що ворог знаходиться на віддаленні більшим денного маршу — по-над 30 километрів. Факт виявлення в районі с. с. Конищів—Михайлівці ворожої кінноти не міг вплинути на рішення командіра дивізії що до орґанізації на день 2 травня руху.

Отже наказа про рух дивізії видано. Хоч і було дуже бажаним дістати до виходу нинішнього числа „Табору“ зауваження

відносно рішення командіра дивізії, але, щоб не затримуватись з друком продовження задачі, Редакція від себе подає дані, що були підставою до прийнятого командіром дивізії власне такого, а не иншого рішення.

1. Оцінка обстанови командіром I синьої дивізії.

Командір дивізії одержав зі штабу групи оперативного наказа, на підставі якого, як рівнож і даних, що посідав сам про обстанову, має прийняти рішення. Командір дивізії, як зрештою і кожен начальник, щоб прийняти рішення, повинен перестудіювати обстанову, на яку складаються наступні дані:

а) завдання,
б) відомости про ворога,
в) положення своїх і сусідніх частин,
г) терен можливих ділань,
д) час.

ЗАВДАННЯ ДИВІЗІЇ. I-а синя дивізія має енергійно переслідувати ворога і захопити залізничний вузел Вапнярку і Попелюхи.

Це значить, що треба, не забуваючи про застосування певних метод збереження сил людей і коней на випадок бойових ділань, завдання виконати в темпо прискореного руху вперед та за всяку ціну знищення можливого і цілком певного ворожого опору. Очевидним є, що цього вимагає обстанова загальна.

Прискорений рух не дасть ворогові, цими днями розбитому і через те здеморалізованому, впорядкуватися та зміцнити своїх бойових становиськ.

Напрямок руху мав би ціллю одночасно з переслідуванням ворога перешкодити йому евакуовати м. Могилів і ст. Котюжани, як рівнож перешкодити звязкові з 42 червоною дивізією.

ВОРОГ. В попередніх боях ворога розбито, і він панично втікає на схід. Одержані в штабі дивізії відомости як від штабу групи, так і від своїх частин, вияснюють, що ворог все-ж спромігся одірватися від наших переслідуючих частин і заміряє ставити опір на лінії с. с. Попелюхи — Татариска — м. Сниткiв.

Коли взяти під увагу, що, як видно з наказу групи, ближчим завданням ворога є перепровадження евакуації, то стає очевидним, що він заміряє на лінії згаданих сел лише, оскілько можливо довше, затримати I синю дивізію, щоб виграти де-що часу.

Ворожу кінноту виявлено в районі с. с. Конищів — Михайлівці. Можна припустити, що це лише розїзд, та й то від невеликої кінної ворожої частини, бо в инших місцях перед фронтом нашої дивізії і на її крилах ворожої кінноти наразі не виявлено.

Моральні й фізичні сили ворога підірвані, він потребує часу на впорядкування частин. В його запіллі неспокійно, бо є відомости, що там вибухло повстання.

Отже, головний опір ворог ставитиме на підступах до ст. Котюжани, звідки провадить найбільш догідний шлях через с. Хрінівку на м. Шаргород. Швидке захоплення нами ст. Котюжан змусить ворога користати з гірших шляхів. Дальший наш рух од ст. Котюжан на м. Шаргород ставить під загрозу ст. Рахни, себ-то перериває залізничне получення Жмеринка—Вапнярка, та, крім того, змушує ворожі частини, що оперують на південь від шляху ст. Котюжани — м. Шаргород, відступати путівцями з великим накладом часу.

Нема підстав чекати зараз на активність з боку ворога, на можливість його протинаступу—найбільше він прийме бій на зміцненій позиції.

СТАН І ПОЛОЖЕННЯ СВОЇХ І СВОЇХ СУСІДНІХ ЧАСТИН.

Частини дивізії відпочили, моральний стан їх знаменитий. Прискорений рух вперед з метою бити ворога є спільним бажанням у всіх.

З огляду на відсутність до цього часу активности з боку ворога і правдоподібну відсутність її й надалі, є можливість вести дивізію в одній колоні аж до м. Вербовця через с.с. Стругу—Дурняки. Шлях цей найдогідніший та й найкоротший.

Зосередження дивізії в районі м. Курилівці-Муровані — с. Дерешова ставить дивізію в дуже вигідне положення відносно ворога, даючи добрі умови для розгортання. Наколи до с. Дерешової призначити на ночівлю один полк, то на слідуючий день він через с.с. Кривохижинці—Долиняни, як добрі підступи, навалиться на праве вороже крило. У випадку незначного опору з боку ворога, полк цей через м. Снитків йде в с. Обухів, опановуючи залізницю в районі на північ від ст. Котюжани. Разом з полком в бою може співділати і наш кінний полк з району с. Марянівки. Головні сили на випадок бою розгорнуться на лінії с. с. Попова—Посухів.

Оскільки ворог спробує виявити свою активність ще завтра, 2 травня, і рушить назустріч, то, затриманий аванґардом, наразиться на чини нашого кінного полку на своє праве крило. Місцевість скрізь прикриє маневрування наших головних сил. З огляду на те, що на шосе ворог має автопанцерники, до аванґарду необхідно призначити відповідну артилєрію і саперів.

Рух кінного полка через с. Михайлівці в с. Марянівку і розвідування в напрямках на с. с. Матейково – Поповці — Грабівці — Каришків вклинює полк поміж 41 і 42 червоні дивізії та ставить під загрозу праве крило 41 дивізії. Знищення залізниці нашою кіннотою в районі лісу, що на південь від села Мартинівка, можливо, дасть нам цікаві та необхідні трофеї у вигляді бронепотягів.

Від несподіванок зліва і спереду ми забезпечені, а на несподіванки справа, ще й з огляду на безпосередню охорону головних сил, розраховувати не доводиться.

В аванґарді піде 2 куріні від найменше втомленого полку себ-то 1-го.

Рух кінного полку звязує нас з 2-ю синьою дивізією. Нових від неї відомостей не вступило.

ТЕРЕН. Місцевість поперетинана невеличкими річками' що мають напрямок на південь. Річки течуть у глибоких ярах, що хоч з одного боку зручні для оборони, але скрізь мають догідні підступи – села і ліски.

Шлях єдиний добрий і найкоротчий – шосе м. Нова-Ушиця — м. Курилівці-Мурovані — ст. Котюжани. Путівці тяжкі для руху артилєрії, подекуди піхоти, бо мають круті спуски і узвози.

Перед великим опочивком аванґард мусить мати в своїх руках висоти на схід од м. Вербівця.

ЧАС. З метою найскоршого наближення до ворога, та щоб завидна зайняти вихідне положення для бою в день 3 травня по можливости у віддаленні не більшім понад 8 — 10 клм. (забезпечення підчас ночівлі від дальнього ворожого артилєрійського вогню), треба 2 травня дійти до лінії м. Курилівці-Муровані—с. Дерешова. Потрібно пройти в цей день 30 – 32 клм. для аванґарду і головних сил. Кінний полк, щоб дійти до с. Марянівки, повинен пройти 40 – 45 клм.

Кінний полк вирушить на $2^1/_2$ години пізніше аванґарду, щоб прикрити рух дивізії зліва.

Великий опочивок для головних сил в с. Дурняках — хоч майже на половині дороги, але зате дах і вода. Коли для великого опочивку дати 2 годині, а рух зрана розпочати головними силами коло години 7-ої, то можна лічити, що при відсутности перешкод, район м. Вербовця буде осягнуто коло години 16-ої, не пізніше 17-ої.

2. План рішення командіра I синьої дивізії.

1. Кінний полк. Перейде в с. Марянівку. Зірве залізницю в районі лісу, що на південь від с. Мартинівки. Для боротьби з бронепотягами треба додати артилєрійську чоту. Розвідку провадитиме на с. с. Матейково—Поповці—Грабівці — Каришків. Особливе значіння має розвідка ворога в районі м. Бару.

   Вирушить о год. 8 ій.

2. Аванґард. 2 курені I полку, I-ий артилєрійський курінь без однієї чоти. Через с. Стругу, м. Вербовець перейде у м. Курилівці Муровані.

   Великий опочивок — м. Вербовець до години $12^1/_2 - 13$.

3. Головні сили. 2-ий стр. полк в с. Дерешову, 3-ій стр. полк і I курінь I го полку в м. Курилівці-Муровані. Саперний курінь в м. Вербовець. Артилєрія при відповідних стрілецьких полках. Великий опочивок в с. Дурняках до год. 13.

4. Обози 2-го розряду. Однією колоною в м. Вербовець на год. 16.

На підставі цього плану рішення, видано наказа, який і є оформленим рішенням командіра I-ої синьої дивізії.

РОЗБІР НАДІСЛАНИХ РІШЕНЬ.

А. Зауваження загальні.

1. Редакція ще раз (журнал „Табор" № 7, стор. 37 текст згори) звертається до п. п. читачів з просьбою про дотримання певної системи при опрацьованні рішень. Долучення до справоздання оцінки обстанови за даного начальника є конечним через те, що тоді видно, як людина орієнтується в обстанові та які робить висновки відносно тих чи инших фактів і даних. Не маючи під рукою тої власне оцінки, трудно уявити, наскільки рішення є вислідом певної розумової праці. Позатим стосування такої методи має і виховуюче значіння, бо виробляє призвичаєння до аналізування розпоряджень і обстанови в цілому.

2. На сторінці 39 журналу „Табор" ч. 7 подано наказа дивізії, як зразкового, і через те є бажаним такого зразку й дотримуватися, бо його прийнято нашим Польовим статутом.

3. Умовні знаки на схемах і мапах належить робити, оскільки справа йде про синю сторону—синім, або, принаймні, чорним атраментом, але не червоним.

4. Деякі з п. п. читачів не тільки виконали завдання, поставлені в задачі, а розвинули задачу так далеко, що вже дійшли до боїв.

Дальші завдання будуть подані Редакцією.

5. Є конче необхідним, щоби перед студіюванням задачі і опрацьованням справоздань п. п. читачі переглядали уважно Польовий статут (наразі рух наступовий і його охорона арт. арт. 346—360).

Б. Завдання № 1.

П. п. читачі, що вирішали завдання за командіра кінного полку, як це видно з досі одержаних Редакцією справоздань, видавали свої розпорядження, дотичні орґанізування руху, у формі писемного наказу. Цей спосіб видання розпоряджень треба вважати доцільним, бо на нього дозволяв час.

Доцільним рівнож треба вважати, що командір кінного полку видав свого наказа 2 травня зранку—між 6 і 7 годин. Розрахунок

часу говорить, що наказа зі штабу дивізії, виданого о год. 21, а розісланого, очевидно, о год. 21, хв. 20—30, одержано в штабі кінного полку десь біля год. 22 хв. 45. Розбір наказу, обміркування, виготовлення свого наказу і розсилка його мали б зайняти що-найменше $1^1/_2$ — 2 год., це значить, що командіри сотень могли б його дістати біля години 1-ої 2 травня. Оскільки командір полку сам мусить працювати й вночі, наколи в цьому є потреба, остільки має дбати про збереження сил своїх підлеглих, себ-то має дати їм можливість спокійно виспатися. Але було б дуже доцільним, наколи б адютант не пізніше год. 23 службовою запискою повідомив командірів сотень, що сотні мають бути готові до вимаршу о год. такій-то, в данім випадку на 10—15 хвилин перед год. 8-ою, та що наказа буде розіслано о год. 7-ій хв. 15 (30—35 хвилин на те, щоб командіри сотень наказа розібрали, а 15—10 хвилин на розпорядження).

ОЦІНКА ОБСТАНОВИ.

Майже всі п. п. читачі не взяли під увагу потреби найбільш економного розходу кінноти і через те, після підрахунку, до розпорядимости командіра полку в найбільш влучнім рішенні залишається лише $1^1/_2$ сотні (економія сил в часі і просторі). Це значить, що такий начальник, маючи перед собою ще незакінчений марш, можливість ріжних несподіванок, потребу вислати свіжу частину для провадження дальшої розвідки, потребу охорони на постою, в рішучій хвилі опиниться без полка. Очевидна річ, що це не може входити в заміри як і самого командіра полку, так і командіра дивізії, який буде на свій кінний полк числити.

Поминаючи навіть вимоги Польового статуту, з повищого виникає питання, чи є потреба таку частину, як кінний полк (без I сотні) з 2-ма гарматами охороняти на марші аванґардом? Ну, а вже про охорону чільним і боковими відділами (загонами) трудно й говорити, бо це розходиться зі всякими статутовими нормами (арт. 352 Пол. стат.). Натомісць, ні в однім з одержаних справоздань не зазначено про охорону боків колони, очевидно дозорами, принаймні зліва.

В деяких рішеннях до чільного загону ще додано хемичну команду (станцію). Трудно уявити собі її завдання, коли нема жадних, з одного боку, даних про можливість застосування воро-

гом газів, з другого — нема даних і логичних, бо проти полка кінноти у війні маневровій ледве чи можна стосувати гази, та і віддалення похідної застави від колони дуже невелике — 1 — $1^1/_2$ клм.

Отже, для охорони кінного полку на поході треба було б вислати по шляху руху похідну заставу, а на боки невеличкі дозори. Хемична станція могла б знаходитися навіть при обозі 1-го розряду, тим більше, що завданням її, в першу чергу, є не боротьба з газовою ворожою атакою, а застосування газів проти ворога. Наразі і це останнє не може мати місця.

В де-яких рішеннях говориться про швидкість руху головних сил, а саме: 9 клм. на годину. Треба рахувати, що швидкість руху головних сил залежить від швидкости руху тої частини, що охороняє рух. Вона має перед собою певні завдання по охороні, які міцно впливають на швидкість її руху, а в де-яких випадках навіть рух затримати можуть. Начальник чільної похідної застави повинен знати про необхідність швидкого руху і він використає всі можливости, щоб рух прискорити.

(Продовження буде).

В. ПРОХОДА,
Підполковник.

Записки до історії Сірих або Сірожупанників.

(Матеріяли до української військової історії).

(Початок дивись у ч. 7 „Табору“).

II. 4-та СІРА СТРІЛЕЦЬКА БРИГАДА.

20 липня 1920 р., на зазначеній в попередньому розділі позиції було розпочато переведення в життя наказу Волинській дивізії від 3 липня 1920 р. ч. 33 про розгортання 4-го Сірого полку в 4-ту Сіру стрілецьку бригаду. До полку прибув призначений на командіра бригади полковник Шепель. Було утворено два стрілецькі курінї: 10-й курінь—до 80 багн. при 6 кулем. під командою поручника Кріпака і 11-й курінь—75 багн. при 6 кулем. під командою хорун. Гайдая, та кінна сотня бригади—35 шабель при 2 кулем. „Люїса“ під командою хорунж. Пацалки. Всі немуштрові, до 30 чоловік, були виділені в окрему команду. Начальником постачання був поручник Стахівський, а пізніше урядовець Туркот. Підполковник Демків-Чайківський, що прибув до бригади, був призначений т. в. о. начальника штабу бригади.

На фронті ворог почав проявляти більшу активність, змагаючись перейти Збруч, але всі його заміри було зліквідовано кулеметним і рушничним вогнем.

24 липня большевики перейшли Збруч на участку Херсонської дивізії і в кількости до 400 багнетів дійшли до с. Іванкова, де мало-мало не захопили гармат Запоріжського кінно-горного дивізіону. Командір бригади полковник Шепель з сотнею Сірих і сотнею пластунів Мазепинського полку повів наступ зі Скали на с. Іванків і вибив за Збруч ворога, що зайшов був нам у за-

пілля. За час оборонних боїв на Збручі у Сірих був забитий 1 козак і ранені 1 старшина та 10 козаків.

27 липня, після зміни Київцями, Сіра бригада відійшла в резерв до м. Борщова. В цей час большевики перейшли р. Збруч. Сірі повернулись до Іванкова на допомогу, та було вже пізно, бо ворог у значних силах переправився через Збруч на всьому фронті. Сіра бригада відходить за р. Серет і 29 липня розташовується в м. Тлустому, займаючи переправу на Сереті біля с. Лісовці кінною сотнею.

У Тлустому до бригади прибув Італійський стріл. курінь під командою сотника Данилюка. Цей курінь трьохсотенного складу з четвертою сотнею — кулеметною мав більше 300 багнетів при 12 кулеметах з добре урядженим постачанням і обозом. Зформований він був в Італії з полоненних Українців бувшої Австрійської армії і невеликої кількости Українців з бувшої Російської армії, що попали в Італію з Австрійської неволі в час праці біля Італійського фронту. Курінь був добре зорґанізований, вишколений і одягнений в італійську уніформу; тільки українська кокарда на італійському кашкеті показувала, що це українська частина. Італійський курінь проїхав через Румунію і одержав зброю на кордоні Румунії з Галичиною; його переіменовано в 12-й стр. курінь Сірої бригади.

2 серпня большевики в районі м. Чорткова збили українські, а ще раніше далі не північ польські частини й енерґійно просовувались в район Бучача, зайшовши своєю кіннотою майже в тил Волинській дивізії. Необхідно було Волинцям, не гаючи часу, відходити за р. Стрипу. По наказу Волинська дивізія відходить по шосе з м. Тлустого до Язловця. Сірій бригаді було наказано нести охорону марша. С. Антонів уже було зайнято большевиками в силі до 500 багнетів і 200 шабель. Сіра бригада з початку зайняла позиції на північ від шосе Тлусте—Язловець перед с. Антонів, де при допомозі батареї гарматного куріня і кінно-гарматної батареї вела на протязі чотирьох годин упертий бій з большевиками й цим дала можливість відійти в повному порядку частинам Волинської дивізії. Кілька разів ворог пробував збити Сірих, але всі його атаки відбивались. Коли Волинська дивізія пройшла, Сірі почали відход в аріерґарді, ведучи до ночі оборонні бої. Похідний рух продовжувався цілу ніч.

3 серпня рано біля с. Русилова Волинска дивізія перейшла р. Стрипу. По р. Стрипі зайняла фронт Київська дивізія, а Волинці відійшли в резерв. Сіра бригада затрималась в с. Соколів і по обіді відійшла до с. Зубжець, де, виставляючи належну охорону, Сірі відпочивали пару днів більш-менш спокійно.

5 серпня рано бригада большевиків до 2,000 багнетів і 300 шабель повела рішучий наступ на участку Київської дивізії і перейшла р. Стрипу. 10-й курінь негайно вирушив і зайняв позицію на узліссях, що на схід від с. Зубжець. Опівдні большевики зайняли с. с. Сороки—Ліщанці—Русилів—Соколів—Золотий-Потік. До 200 шабель ворожої кінноти перейшли в атаку на батарею Київської дивізії, що була на південь від ліса, зайнятого 10-м курінем. 10-й курінь, перемінивши непомітно фронт, підпустив ворога на близьку дистанцію і потім одкрив сильний кулеметний і рушничний вогонь. До 20 кіннотчиків було забито і взято в полон 5 ранених, решта розпорошилась і відійшла до Ліщанець.

О 16 годині 11-й і 12-й Сірі курінi під керуванням командіра бригади полковника Шепеля зайняли позицію по пагорках на північний захід од Соколова біля хреста на шляху Соколів—Зубжець. Установивши звязок з Київцями і Мазепинцями, які були в Пороховій, Сірі приготовились до наступу. Київці повинні були повести наступ по дорозі з Порохової на Соколів, а Мазепинці вибити ворога з Потока-Золотого. До 23 години чекали Сірі Київців, але, недочекавшись їх, повели 11 і 12 курінями наступ на Соколів і о 24 годині, після обстрілу його сильним кулеметним і рушничним вогнем, зайняли його. Большевики, не сподіваючись такого нападу вночі, цілком деморалізовані почали тікати, але не по шляху через Русилів, а на Сороки, не успівши навіть повідомити своїх у Русилові і за р. Стрипою. В Соколові було взято в полон до 20 большевиків з комісаром полку та стільки-ж було забито. У Сірих був забитий 1 і ранено 2.

6 серпня о 4 годині рано Сірі зайняли Русилів, захопивши в полон до 30 большевиків, дві тачанки з кулеметами, багато рушниць, огнестрільні припаси, телефонне майно, кухню і два вози продуктів. Ворог був прогнаний за р. Стрипу.

Тогож дня, згідно наказу, Сірі зайняли оборону по р. Стрипі: 11-й курінь в районі Русилова, 12-й курінь—Скоморохи і 10-й

курінь—Сокілець до р. Дністра; за Дністрсм—Херсонська дивізія, а ліворуч на північ від Русилова—5 Чорноморська бригада і кінний полк гетьмана Мазепи. На протязі трьох день Сірим довелося вести вперті оборонні бої. Тут багато довелось попрацювати Сірій кінноті, підтримуючи звязок між пішими частинами на участку в 15 верст.

9 серпня 10-й стр. курінь після зміни Київцями відійшов у резерв до Зубжеця, де відпочивав пару днів: 11 і 12 курінi не були змінені Київцями.

До бригади прибув недавно призначений начальник штабу ґенштабу сотник Чабанівський.

12 серпня 10-й курінь змінив і решту 4-ої Київської дивізії. Сірі займають оборонну лінію: 10-й курінь від Дністра — с. Соколець — до луки р. Стрипи проти Золотого Потока; 12-й курінь однією сотнею від луки проти Золотого Потока включно — с. Скоморохи — до луки проти с. Соколів включно; 11-й курінь від луки проти с. Соколів — Русилів — до луки проти м. Язловця включно. Одна сотня 12-го куріня і кінна сотня в резерві при штабі бригади в с. Соколів. Лівіше до Жизноміра оборону зайняла 5 Чорноморська бригада, а правіше за Дністром — 5 Херсонська дивізія. Участок Сірих на Стрипі, де було пять переправ, простягався на 15 верст, а сили Сірих були—150 багнетів й 18 кулеметів на передовій позиції та 50 багнетів, 6 кулеметів і 30 шабель в резерві, в той час, як у ворога проти Сірих можна було рахувати до 1.000 багнетів, 200 шабель і 2 гарматі.

13 серпня ворог обстрілює гарматним вогнем район с. Русилова і веде перестрілку на всьому фронті. Вибухом гарматного набою ранено командіра 11-го куріня хорун. Гайдая, 1 старшину і 1 козака. Командіром 11-го куріня призначено підполковника Атрошенка.

До 16 серпня ворог намацує міцність фронту на всьому участку Сірих, провадячи гарматну, кулеметну і рушничну стрілянину, та робить ріжні переґрупования. Далі на північ на українському фронті большевики також ведуть активні акції, а на польському фронті ведуть енерґійний наступ на Львів і на Варшаву: 6-а Польська армія зосереджується в районі Львова для його безпосереднього забезпечення. Загальний настрій був пригнічений. До того-ж постачання не обслуговувало як слід дієвих

частин. Частини жили тільки тим, що добували власними засобами. В час обсадження позиції на фронті не було можливости турбуватись про харчі, й вояки цілими днями були навіть без хліба. Бідне місцеве населення допомагати харчами не мало змоги.

16 серпня по обіді большевики, скупчивши проти переправ біля с. с. Скоморохи і Русилів свої сили, після гарматної підготовки, зробили сильний натиск у районі названих сел, перейшли Стрипу і до вечера примусили невеликі сили Сірих залишити ці села. 12-й курінь з боями відійшов і зайняв позицію на пагорках, що на схід від Соколова; 11-й курінь—на пагорках на захід від Русилова, а 10-й курінь відійшов до Потока Золотого. С. Сокілець зайняла Сіра кінна сотня, тримаючи фронт до Дністра. З Чорноморцями звязок був утрачений. За день у Сірих був 1 старшина контужений, 7 козаків попало до полону; у 12-му курінї большевиками захоплено кулемета з тачанкою й обслугою; а застава 10-го куріня в 12 козаків зі старшиною зникла не відомо куди. При такій ситуації пройшла ніч.

17 серпня рано Сірі, напруживши останні зусилля, під керуванням полковника Шепеля вибили ворога зі Скоморох і після двох повторних атак зайняли с. Русилів. До 10 годин Сірі зайняли на фронті попереднє положення. Решта дня пройшла спокійно.

18 серпня большевики ведуть на всьому фронті кулеметну й рушничну стрілянину та скупчують свої сили в районі с. Дуліби.

19 серпня 6-а Польська армія зайняла оборонну позицію перед Львовом; Українській армії наказано зайняти фронт по Дністру від Румунського кордону біля м. Заліщики до м. Миколяєва, що мало винести до 200 верст.

Тогож дня рано 11-й Сірий курінь відходить через Соколів — Потік Золотий до с. Костельники і займає позицію на схід од нього, 12-й курінь переходить з району Скоморох і займає позицію на схід од Потока Золотого, маючи застави на узліссях, що на південний схід од с. Соколова і Потока Золотого з розвідкою в напрямку Скоморох і Сокільця. 10-й курінь в резерві при штабі бригади в Потоці Золотому, там же кінна сотня бригади. 2-га батарея гарматного куріня — на роздоріжжу Потік

Золотий—Лука—Сновиди, біля корчми Ключків. Чорноморці в резерві. Мазепинський кінний полк повинен був бути в Зубжеці і Пороховій (доповіщення комполку Мазепинського від 19.VIII з с. Космерина).

О 15 годині большевики зайняли с. Русилів, Соколів і повели наступ на Потік Золотий. О 17 годині до наступаючого з Соколова ворога приєднався ще наступ большевиків із Сокільця. Сірі відбили обидві атаки і спокійно відійшли на південний захід од Потока Золотого, зайнявши позицію на лінії — перехресток доріг Ключківська корчма. 11-й курінь з Костельників одійшов на лінію р. Золотого Потока. Тут Сірі простояли до ночі, а вночі відійшли в район с. Возилова.

20 серпня рано бригада вирушила до с. Лука і до вечера переправилась через Дністер та розташувалась в с. Незвіська. Чорноморці зайняли оборону по Дністру від Підвербовця до східного краю Незвіська включно.

21 серпня Сіра бригада перейшла в м. Тлумач, як резерв правої групи Армії У. Н. Р.

24 серпня бригада пересунута на ст. Палагичи. Прибув сотник Гончарук, який обняв командування 12-м стрілецьким курінем. Чисельний стан частин був приблизно такий: 10-й курінь—10 старшин, 40 багнетів при 6 кулем. і 18 немуштрових; 11-й курінь—11 старшин, 45 багнетів при 6 кулем. і 20 немуштрових; 12-й курінь—12 старшин, 90 багнетів при 11 кулем. і 35 немуштрових; кінна сотня бригади — 5 старшин, 30 шабель при 2 кулем. Люїса, а штаб бригади з техничною сотнею—9 старшин, 2 урядовці і 25 козаків. Спільне постачання бригади, за виключенням 12 куріня, що мав власне постачання, було поділене між 10 і 11 куренями і штабом бригади з кінною і техничною сотнею. Не дивлячись на те, що половина людей була майже боса і багато неодягнутих, настрій козацтва після відпочинку поліпшав.

25 серпня Сіра бригада піхотою і кіннотою погрузилась у потяг і вирушила через Хриплін — Коломию — до Городенки, а обоз вирушив до того ж району походом.

В цей час бригада Шаперовича (5-а Херс. дивізія), захопивши в дивізії кращих коней і лішну батарею, покинула фронт на Дністрі та відійшла в Карпати, щоб далі пройти в Чехію. Боль-

шевики перейшли Дністер. Сірим спочатку було наказано обеззброїти бригаду Шаперовича, але її можна було догнати тільки кіннотою, чого не могли зробити 30 шабель Сірих.

26 серпня рано Сірі вигрузились з ешелона і перейшли до м. Городенки, а вечером тогож дня вирушили в район Чорнолиці, зайнятий большевиками, і дійшли до с. Дубки.

27 серпня рано 10-й і 11-й куріні перейшли в наступ у напрямку Колянок—Ріпужинець і за допомогою кінної сотні вибили большевиків за Дністер. Сіра кіннота мала втрати: ранений 1 кіннотчик, 1 кінь забитий, другий ранений і 1 кіннотчик попав у полон. Давши можливість Херсонцям зайняти позицію по Дністру, Сірі переходять на захід у район с. Хмільової, звідки примушують ворога вибратись за Дністер.

По обіді тогож дня 10-й і 11-й куріні за допомогою кінної сотні зайняли охорону між с. с. Ріпужинці—Губін. 12-й стр. курінь в резерві при штабі бригади в м. Чорнолиця.

28 серпня по обіді Сірі після зміни польськими частинами (2 сотні Коломийського етапового куріня) відійшли до с. Тишковець. Тут бригада використала можливість зробити запас хліба, якого останній час дуже бракувало, обмолотивши кілька сот пудів зерна в полишеній власниками господі.

31 серпня рано, згідно наказу, Сіра бригада перейшла до с. Незвіська. Не дивлячись на дуже малий бойовий склад Української армії, розтягнутої на 200 верст, вона мусила, в звязку з загальним становищем, перейти Дністер і розпочати наступ з метою одтягти більше сил з польського фронту через удар в ліве крило ворога. Не дивлячись на свої тільки 200—300 багнетів, Волинська дивізія мусила збити большевиків з лінії Потік Золотий—Коропець і тиснути їх у напрямку Бучача. Ворог мав у десятеро переважаючі сили. Для Сірих ця операція пройшла щасливо. Штаб бригади і один курінь Сірих з кінною сотнею переправились в с. Луки. В цей час Чорноморці і Мазепинці вели бої з большевиками в районі Вазилова і Сновидова, але під натиском ворога, утративши забитими кілька десятків чоловік, примушені були відійти на південь від Возилова. Тоді Сірим було наказано відійти в резерв.

1 вересня Сіра бригада перейшла до м. Тлумача. Тут сотник Чабанівський відїхав у відпустку і, як призначений потім

на начальника штабу 5 Херсонської дивізії, більше до бригади не повернувся. До виконання обовязків начальника штабу Сірої бригади вступив сотник Прохода, бувший до цього часу начальником оперативної частини.

2 вересня Сірі перейшли до Ніжньова (Ніжнів), де зосередились, яко резерв, у південно-західній частині міста.

3 вересня удосвіта Сіра бригада змінила частини 3-ої Залізної дивізії і зайняла позицію: 12-й стр. курінь по Дністру біля залізничного і деревяного мостів на північ від м. Ніжньова з заставою при кулеметі Максима в передмостному укріпленню на лівому березі Дністра (залізничний міст не був зруйнований і мав за всяку ціну зберігтись цілим); 11-й курінь зайняв оборону по Дністру від Ніжньова до с. Кутиськи виключно; 10-й курінь—від с. Кутиськи включно до с. Одає; кінна сотня в резерві при штабі бригади в північній частині міста Ніжньова. Ліворуч по Дністру до Буйківни включно займали оборону Чорноморці. Мазепинці кіннотою й піхотою (пластуни) стояли, як дивізійний резерв, в с. Братишові. Батарея Волинської гарматної бригади стояла на позиції на південь від Ніжньова, маючи під своїм обстрілом лівий беріг Дністра від Кутисок до луки, що проти Антонівки. 3-я Залізна дивізія стояла в резерві в Палагичах, Тлумачі і кіннотою в Олеші.

Большевики мали в районі м. Коропець—с. Остра—Хутори перед Ніжнівим—Домбромисль—Липа—Бобровники частини 122 і 123 совітських бригад (365, 366, 368 полки) більше 2,000 багнетів і 300 шабель. Біля Домбромисля вони мали одну легку і одну тяжку батареї. Особливо надокучали Сірим ворожі тяжкі гармати, снарядами яких большевики весь час змагались зруйнувати залізничний міст і передмостні укріплення, а в м. Ніжньові знищили в районі постою штаба Сірої бригади кілька будинків та забили кілька чоловік.

До 10 вересня большевики кілька разівпробува ли вибити заставу Сірих на лівому боці Дністра та захопити міст, а також перейти Дністер біля Остри, але всі їх спроби відбивались. За цей час у Сірих було ранено: 1 старшина і 4 козаки.

10 вересня після зміни кінним полком Мазепи з пластунами Сіра бригада відійшла в дивізійний резерв до с. Братишів, але для підтримки Мазепинського полку 12 вересня повернулась

до м. Ніжньова і розташувалась в південній частині міста біля манастиря. Тут Сірі, не дивлячись на ревіння своїх і ворожих гармат, відпочивали і набирались сил для наступу, який розпочався в ніч з 14 на 15 вересня.

Дальший хід подій передається в копії опису, що зберігся в архиві штабу дивізії й який був складений 23 вересня 1920 р. на позиції начальником штабу Сірої бригади, а також в копії оперативного доповіщення від 24 вересня того ж року командуючого Волинською дивізією. Необхідно тільки додати, що населення Галичини, придивившись до большевицької влади, більш привітливо тепер зустрічало Українське військо. Особливо бурхливі овації Українцям зробило населення міста Бучача.

Наступ Польської і Української армії розпочався одночасово. Українська армія була поділена на три ґрупи: праву, середню й ліву. Волинська дивізія входила до складу лівої ґрупи. *)

Опис бойових подій 4-ої Сірої стрілецької бригади з 15 по 22 вересня 1920 року.

15 вересня. О 2 годині ночі тихо і непомітно Сіра бригада під керуванням полковника Шепеля почала переправу по залізничному мосту через Дністер у м. Ніжньова і о $2^1/_2$ годині розташувалась в окопах (10 і 11 стр. куріні), що між залізничним і зруйнованим шосейним мостами в 400 кроках від Дністра і в лозах біля Дністра (12-й стр. курінь), прикриваючи переправу 5-ої Чорноморської бригади і 6-ої стр. дивізії. О 4-й годині, коли 6-а дивізія переправилась, 10 й і 11-й стр. куріні також непомітно вийшли за дротяні загороди передмосного укріплення, обійшли застави ворога, що були на дорозі з с. Липи на с. Остра і зайняли нагорок у тилу ворожих застав; тільки коли на лінії застав ворога опинився 12-й курінь, що йшов у резерві, ворог помітив нас і відкрив кулеметну, рушничну й гарматну стрілянину по окопах, залізничному мосту, але гучне „слава" наших козаків з усіх боків і в тилу ворога скоро заставило большевиків припинити кулеметну й рушничну стрілянину; вони в паниці, кидаючи рушниці, набої і шинелі, почали втікати. О 6 й годині рано ми

*) В цьому наступі приймала участь і 6-а Січова стрілецька дивізія, що раніше билась з большевиками в рядах Польської армії.

зайняли хут. Дуброва, а ворожа батарея, припинивши огонь, почала теж тікати. Кінна сотня бригади під керуванням хорунжого Падалки, перейшовши по мосту через Дністер о 6-й годині, о 8 й годині зайняла західну частину м. Коропець і вела перестрілку з ворогом до 12-ої години, коли була змінена кінним полком Мазепи. О 9 годині рано бригада опанувала висотою 370 — 349 і зайняла лінію фронта по р. Коропець. О 17 годині, коли бригада почала переходити в с. Пузники, большевики обстріляли гарматним вогнем висоти 370 і 355. За день захоплено до полону 14 большевиків і добуто у ворога де-кілька десятків рушниць, шинелів і пар білизни. У нас ранено 2 козаки.

16 вересня скорим маршем бригада з с. Пузники перейшла в м. Бучач, де й розташувалась на ночівлю.

17 вересня, вирушивши о 8 й годині з Бучача, бригада в складі 2-ої Волинської дивізії, котрою кевував ґенштабу полковник Галкин, о 20 годині прибула в Будзанів на Сереті, звідки ворог утік о 16 годині, при чім позаду бригади в м. Джурині залишився невеликий ворожий відділ. Біля Джурина в с. Романівка взято до полону 3 большевики і захоплено віз з фуражем.

18 вересня о 7 годині бригада вирушила з Будзанова і о 10-й годині вже була в Хоросткові, з котрого ворог під обстрілом наших гармат у великій паниці почав тікати. О 8-й годині кінна сотня бригади вірвалась в м. Хоростків і атакувала штаб большевицького полку з його охороною в кількості 70 піших з кулеметами і де-кількох кіннотчиків. Кулеметним і рушничним вогнем большевиків наша атака була відбита, але кінній сотні Сірих удалось захопити три вози з майном і 5 большевиків.

Після зайняття нами Хоросткова, звідки большевики утікли на с. Сороки, бригада вирушила в складі Волинської дивізії на Гржималів, виславши в аванґард кінну сотню бригади, яка перед Гржималовим вступила в перестрілку з большевиками і пізніше вибила їх. О 20-й годині бригада розташувалась в м. Гржималові на ночівлю. Взято в полон 2 большевики і 2 большевицьких комісари, захвачено один віз з харчами і вівсом. У нас ранений 1 козак.

19 вересня о 5-й годині рано бригада в складі Волинської дивізії вирушила з Гржималова. О 14-й годині було зайнято м. Сатанів на Збручі, а о 20-й годині с. Верховець.

20 вересня о 8-й годині бригада пересунулась до с. Борщівки.

21 вересня через брак звязку з Запорожцями вліво і з Київською дивізією вправо, в той же час, коли з обидвох боків. і в тилу находився ворог, бригада в складі дивізії відійшла в с. Верховець. Кінний розїзд бригади, наткнувшись на большевиків в с. Скотиняни, поніс втрати: 2 козаки ранено і один кінь забитий.

22 вересня. День пройшов без значних подій. Люди стомлені, бо весь час доводиться бути напоготівлі з огляду на те, що ворожі частини, які тікали з Галичини, були в районі сел: Іванківці, Увсія, Скотиняни, Кутківці, Олександрівка, Турчинці, Борщівка.

О 17 годині по дорозі з Гречан ворог повів наступ на м. Сатанів, маючи 400 піших і 150 кінних. Для забезпечення свого тилу — м. Сатанів, з с. Верхівець в м. Сатанів і с. Юринці з дивізії було надіслано кінний полк Мазепи з кінно-гарматною батареєю, а з 4 і 5 ої бригад по одному куріню (10 і 14 курині) з 1-ою батареєю. Решта курінів: 11, 12, 13 і 15 та 2-га батарея з кінними сотнями бригад під загальною командою полковника Шепеля залишились в с. Верховець, виставивши кругом себе застави і виславши в усі боки кінні розїзди. Цілу ніч ворог турбував рушничним і кулеметним вогнем застави 11 і 12 курінів, що займали північний і західний краї села.

23 вересня 1920 року ч. 289/оп. м. Сатанів.

(Закінчення буде).

О. Ш.

„Село Наливайки“.

(Сторінка з Зімового Маршу).

— „Хто може. хай візьме хрест свій
та йде з нами“ —

В середині березня 1920 р., згідно наказу командування армією, дивізії розійшлися, охоплюючи широкий терен, означений головними містами: Гайсин, Умань, Голта. Київська дивізія захоплює Гайсин; повторною атакою Волинська дивізія бере Умань.

Ранком 19.3 кіння бригада Запорізької дивізії наскоком захопила Богопіль та Голту. Червоні частини та урядові установи частинно захоплені нашою кіннотою, решта розбіглася по ближніх селах. О годині 4-й дня до Богополя прибув штаб Запорізької дивізії. Поволі підтягувалася з обозами піхота. Командування вирішило затриматися тут на 3—4 дні, щоби привести до порядку стомлені частини, закупити одяг, видрукувати в мійських друкарнях відповідні відозви, користуючись силою захопленого паперу. Надвечір 20.3 розвідка донесла про наближення з м. Балти червоних ешелонів з бронепотягами. Подібні відомости наспіли також з Ново-Українського напряму. Штаб дивізії наказав відтягнути кінно-Запорізький полк на лівий бік р. Буга, зосереджуючи натомісць в м. Голті піший Наливайківський курінь. Ранком другого дня застави Наливайківського куріня були обстріляні ворожими патрулями. Бачучи недоцільність оборони м. Голти (за відсутністю мостів), Наливайківському куріню наказано було переправитися також на лівий бік Буга. Тої ж ночі ворог зайняв м. Голту. Ранком 23.3 Ольвіопіль та Богопіль обстрілювалися гарматним та кулеметним вогнем ворога. Дві противні сторони поділювала річка Буг. В Голті червоні концентрували свої сили.

Малосприяючі обставини до бою, відірванність від других дивізій армії примусила командування Запорізької дивізії дати

наказ опустити означені міста. О годині 1-й дня 23.3 дивізія стала на марш. Маючи короткий відпочинок в ночі з 23—24.3, дивізія спокійним, але хутким маршем прямувала в загальному напрямі на північний захід — на Уманьщину, де мала з'єднатися з двома другими дивізіями армії.

*
* *

Починалася рання весна. Йшли степом, минаючи маленькі хуторці, що розкидані по балках. Раптова відхлянь з дрібним, безупинним осіннім дощем, робила шляхи неможливими. Вільний степовий вітер, стогнучи сердитими подихами, кидав в обличча дрібним, колючим дощем.

Слизька, зимна мряка вїдалася в тіло. Було зимно, сумно, неприємно...

Козаки співали. Арієрґардні розїзди донесли, що ворог не переслідує, але це було й так ясно, бо з кожною годиною йти було тяжче та тяжче...

Почало темніти. Дощ збільшився. Люди та коні стомилися. Пісні затихали...

Тихо посувалася колона, огорнена мрякою... Йшли довго...

Кожнєхвилеві зупинення стомлених обозних коней, сердиті покрики обозників, стогін лютого, скаженого вітру — все це нервувало, стомлювало, озлоблювало. Чи скоро село?—Так хотілось тепла та спокою. Але треба йти—далі... все далі... кудись в безпросвітне майбутнє, таке ж безпорадне та темне, як і ця чорна, дощева ніч...

...І в стомленій, хорій, півсонній уяві, під ритмичні кроки глибоко вгрузаючого в чорну грязюку також стомленого коня уявлялись милі, такі теплі, такі безмежно чудові картинки спокою. Як в калейдоскопі миготіли скалочки близьких, давно забутих хвилин.

*
* *

Раптом кінь став. В підняте обличча вдарив холодний дощ, колючою, жахливою біллю пронизуючи все тіло... Спереду гомін...

— Що сталося?—...???—„Квартірєри!"—О!... Нарешті...

Вмент картина змінилася. Все враз зашуміло, загомоніло— почувся сміх, запалали цигарки.

Веселі квартірєри, на спочивших, басуючих конях, голосно вигукують: „Наливайківці!" — „Де Мазепинці?" — „Чорні!!" — „Тут!... Ось тут!... тут!..." Так весело, радісно, так багато жартів. Колона рушає далі. Вже не так відчувається втома, цей лютий, скажений вітер, вже не така чорна дійсність. Знов залунали козацькі пісні. Заблимали вогники... Село.

Так тепло, приємно миготять віконця.

„Це село Емилівка — тут штаб дивізії та кінно-Запорізький полк" — пояснює квартірєр — „наше село Наливайки".

„От так диво - Наливайки в Наливайках" — чути з Наливайківського куріня. Минаємо Емилівку — ось за горбком, через греблю й село Наливайки. Квартірєри хутко розвели по хатах.

Так приємно задимили димарі... Почали пекти, жарити.

Командір полку полковник Дубовий запросив де-кого зі старшин на вечерю. Чекаючи вечері, напів лежачи в тепло натопленій кімнаті, почалися звичайні серед військових балачки. Подано вечерю. Отримали наказ зі штабу. Дивізія рушає на зєднання з армією. Ситуація задовольняюча — ворога не виявлено. Зогляду на втому частин та стан доріг — дивізія має дневку. — Все такі приємні новини. — Порозходилися. Я з комендантом кватирували напроти. Прийшовши до хати, ми де-який час вагалися — роздягатися чи ні?

Але — мокрий одяг, страшна стомленість, заспокоюючий наказ дивізії, абсолютно темна, дощева ніч — все це вплинуло на рішення цілої дивізії — цю ніч таки добре спочити. Роздяглися й ми.

* * *

Пройшло де-кілька хвилин, тих перших прекрасних хвилин, так довго жаданого спокою.

Раптом почувся вибух...— „Чорні або Алмазівці" — заспокоюючи сказав комендант. — „Гасити?"

Але... знов... ясно оден за другим почулися два такі надто знайомі розриви шрапнелі. Хвилина... й знадвору почувся крик патрулів: — „До бою!!! До бою!!!" —

Був алярм.

Хутко накинувши одяг, ми вискочили за двері.

* * *

Йшов дощ, була страшна темрява. Десь далеко чути поодинокі рушничні стріли, то короткі кулеметні черги, що нараз покривалися довгою, розлогою луною гарматних вибухів.

До штабу полку оден за другим збігалися командіри курінів. До зясовання ситуації полку наказано зосередитися на західній околиці с. Наливайки. В бік штабу дивізії та сусідніх частин вислані сильні патрулі.

* * *

І знов—місючи чорну грязюку, в темну дощеву ніч з нудьгою тяглися обози... Стрівожені стрілами та алярмом селяне вибігали з хат, хрестилися: діти й баби голосили; з надривом вили собаки; ревів скот; на душі було сумно, пусто, непокійно...

Головним чином, не знати в чім справа...

* * *

Полк зосередився на околиці села. Минула година, положення без змін... Вислали другі патрулі... Через де-який час перед нами стояли два козаки — оден зі штабу дивізії, другий з кінно-Запорізького полку. Вони оповіли: „Все спало; раптом в село вскочили червоні — стріляли просто в вікна; заскочивши в хату, там-же, на очах селян, забивали козаків. Правдоподібно, захопили штаб дивізії та кінний полк". За хвилину прибігло ще де-кілька козаків та старшин, потім поодиноко, то купками збігалися козаки та старшини. Всі оповідали приблизно те саме, але певного ніхто нічого не знав. Прибув начальник дивізії полковник Гулий, начальник штабу полковник Крат, ком. кінного полку полковник Литвиненко, козаки кінного полку в білизні, на конях, без сідел, але зі зброєю. Справа зясувалася. Ця карна червона колона йшла на переріз нашому маршу, чому й не була виявлена нашими розїздами. Тут же, в одній з хат, начальник дивізії зібрав командірів частин, за винятком полковника Алмазова (ком. кінно-горного дивізіону) та командіра окремого куріня „Низових Запорожців".

* * *

Вирішено — жорстоко покарати червоних. Дивізії наказано зараз же перейти в контр-атаку. В загальних рисах наказ виглядав так;

А. 1-й Пішний Запорозький полк. Полковник Дубовий.	Склад: чотирі курінi (Мазепинський, Наливайківський, Республіканський та Кармелюцький) — атакує с. Емилівку з фронту.
Б. Кінно-горний дивізіон. Полковник Алмазів.	Огнем своїх батарей прикриває та підтримує атаку лівого крила пішого полку. Дивізіонна кіннота—маневруючи, охоплює правий флянг ворога.
В. Окремий курінь „Низових Запорожців".	Атакує с. Емилівку з півдня, намагаючись охопити лівий флянг ворога, кидаючи свою кінноту в запілля.
Г. Кінна бригада. Полковники: Дяченко, Литвиненко.	Склад: Кінно-Запорозький полк. Кінний полк Чорних Запорожців. Складають дивізійн. резерв у млина, на греблі с. Наливайки. Батарея „Чорного" полку підтримує атаку піхоти.

* * *

Тяжко сказати, на чий бік похилилося б військове щастя, коли б всі частини почали наступ, згідно з наказом. Але, як то часто трапляється—не так збувається, як гадається. Справа полягала в тому (як це пізніше виявилося), що розїзди, надіслані до кінно-горного дивізіону та „Низових", означених частин на місці постою не знайшли—вони знялися підчас алярму та за темрявою не спромоглися відновити звязку. Склад же частин, що прийняли участь в атаці, виглядав досить сумно. В пішому полку сила хорих, ріжні наряди, брак зброї. Зрештою, виставлена Запорозьким полком бойова на-пів беззбройна сила (по 5 — 10 набоїв) виносила приблизно 120—150 бойців при 6-ти кулеметах. Кінно-Запорозький полк, після пригоди вночі, був абсолютно не боєздатний, та за винятком самого командіра полку, подк. Литвиненка, участи в бою не прийняв. Чорний кінний полк, після бою в Гоголі, мав силу поранених коней; до того ж зі складу полку сотня була призначена до охорони обозів дивізії, друга пішла в рі-

жні розїзди, зрештою полк виставив 80 шабель, 2 гарматі, 9 кулеметів.

* * *

Вся вага бою фактично припала на долю пішого та двох сотень „Чорного“ полків. Сили ворога були незрівняно більші. Але „наказ“ був виданий. Часто тепер, коли це все давно минуло, я згадую ту Святу Покірність у виконуванню бойових наказів. Було чути лише одно—„наказ“. І це слово було якимось страшним гіпнотизуючим символом послуху. Раз потім я запитав якось командіра одного з курінів: „Добре, але чому ж на нараді ви ясно не сказали, що маєте лише 12 рушниць?“ Він відповів: „Власне, я хотів сказати, але вже був наказ“.

Пригадую другий випадок: перед самим початком бою, коли піший полк займав позицію по північно-східній околиці с. Наливайки, я стояв біля лави; бачу старшина призначає розвідочні патрулі: „Ти, ти й ти—напрям такий-то“. Перед старшиною стояли три козаки: двоє в свитинах, оден в шинелі з глибоко насунутими на очі шапками, без рушниць. Через свою недосвідченість (недавно прибіг з полону) я здивовано запитав старшину: „Пане поручнику!—але вони ж без рушниць“. — „Що зробите — в цілому курині 12 рушниць“. Я бачив, як козаки поважно вислухали старшину, повторили завдання, ще глибше насунули на очі шапки та хутко зникли в мокрій, холодній темряві. „Бачите, п. сотнику!—вони пішли без рушниць, за те я маю резерв з рушницями“.

Так, це був арґумент.

* * *

Ще була ніч, коли піший полк розгортував свої лави на вихідній позиції. Коло горба, біля самої греблі закопувалася батарея „Чорних“, там же збирався штаб дивізії.

Поволі почало світати. Дощ зменшився, але було зимно. Підїхали кулемети. Подано наказ до наступу. В тумані мряки видно було нашу лаву—крила її огортав туман. Широко розтягнена лава уявляла досить поважну силу. Десь на лівому крилі патрулі піймали двох ворожих розвідчиків та тягли до штабу.

Лава, а за нею кулемети, криючись туманом, поволі посувалися вперед. Почулися одинокі, сполохані стріли... З часом вони збільшувалися... Лава прискорила кроки... Батарея „Чорних" відкрила сильний вогонь. Раптом затарахкотіли ворожі кулемети—в темряві видко було смуги вогню. Наші лави побігли... Хтось крикнув „Слава"—і в мент „Слава, Слава"—залунало по лаві. В мент все закипіло... Раптом... стріли змовкли... й густа, чорна ворожа лава, зірвавшись, почала тікати...

Це було так несподівано, так близько...

Наша лава забила дрібним вогнем... От раптом, як буря, затарахкотіли кулемети... і враз — наша лава залягає... Видко чорну, тікаючу масу... Ще хвилина... і все стихо... Лише над головами грізно проносилися сердиті постріли „Чорної" батареї.

* * *

Чому залягла наша лава? — Власне, на це питання ніхто не міг відповісти й потім. Можливо, комусь майнуло на думці, що відступаючого ворога треба переслідувати вогнем. Частина лягла й усі залягли. Але більш правдоподібно друге — психолоґична причина. Можливо, що та страшна чорна маса, яка зірвалась перед купкою напівозброєної лави — зробила своє враження.

* * *

Лава лежала... Було тихо... З ворожого боку чулися крики та лайки... В наших лавах — ні одного набоя.

Виявилися втрати: тяжко поранений командір Наливайківського куріня полковник Зелинський, поранено значну кількість старшин, козаків, багато забитих. Прибігли санітари.

Туман поволі почав розходитися. Лава лежала, чекаючи наказу. Приводилися до порядку. Нові старшини переймали команду.

Майже у всіх кулеметів побиті, поранені коні. Кулемети потяглися в запілля. В бік кінно-горного дивізіону та „Низових" було тихо — стало ясним, що ці частини участи в бою не взяли...

* * *

Пиймані під час бою червоні подалі свої сили — вони були досить поважні: школа курсантів, що прибула з Бірзули, до 400 багнетів, запасовий батальон 400 — 500 багнетів, кілька карних відділів, але найголовніще — вірний супутник Зимового Маршу— „кінна бригада Котовського". Разом: 800 — 1,000 багн., 400 — 500 шабель при 4-х гарматах.

* * *

В той час, як лава лежала, чекаючи дальших розпоряджень, в нашому запіллю обставини складалися так:

Командування дивізії, запевнившись, що полковник Алмазів наказу не отримав, надіслало сильний розїзд „Чорних", щоби прикрити ліве крило пішого полку. Розїзд стрінув кінний ворожий патруль та вступив з ним у бій.

За де-який час „Чорні" донесли про сильну кінну ворожу колону в марші на наше запілля. Штаб дивізії дав наказ „Чорному" полку прийняти бій, здержуючи ворога до відвороту пішого полку. Піший Запорозький полк отримав наказ до відвороту. Але... було уже пізно...

* * *

Хутко розгорнувши свої безконечні лави, червоні вмент збили „Чорний полк", переслідуючи його вздовш села на захід. Піший полк почав хуткий відворот. До речи сказати—с. Наливайки з північного та західного боку прикривалося болотяною річкою, і гребля була єдиною переправою з північного боку.

На цю переправу риссю летіла ворожа кіннота... Вибухла паніка...

Ліво-флянговий Республіканський курінь, добігши до млина, героїчною багнетною атакою зустрів ворожу кінноту.

Там, біля самого млина впав смертю героя командір Республіканського куріня сотник N.

На підмогу Республіканцям кинулася частина Наливайківського куріня. Всіх їх—порубано.

Решта пішого полку кинулася в болото.

Кулемет Наливайківського куріня при трьох козаках, щоби дати можність відїхати тяжко пораненому командірові, прийняв бій на переправі й відкинув першу атаку.

Обслугу кулеметів, що не мала більше набоїв, теж порубано.

Ворожа кіннота вскочила в село.

Почалася різня утікаючих козаків. Частина пішого полку, перебрівши річку, через лісок вибігала на шлях до с. Вербки.

*
* *

Десь за селом, до мене підбіг мій старий бунчужний. „Пане сотнику! скидайте все!...” Ми скинули чоботи, плащі, мундури й кинулись бігти...

Десь далеко, на обрію синів ліс — майнула надія на врятування. З села вибігала ворожа кіннота... По всьому полю видно—купками, то поодиноко тікаючих козаків. Ми звернули на ріллю,—за нами гналася ворожа кіннота...

Чути лайки, стріли, крики... Стой!... Стой!... Стой!...

Напружуємо всі сили. Чути, як по ріллі коні червоних почали відставати...

Видко, як ворожа кіннота добіга до одиноко стоячого на шляху кулемета (Мазепинського куріня)—поранені коні не везуть.

... Ось добігають... Раптом затарахкотів кулемет...

З жахом, кидаючи побитих, ворожа кіннота відтягується.

Ось полковник Дяченко ладнає невелику лаву „Чорних“...

...Хоче стримати ворога!...

... Чорні ідуть в атаку... Чорні відходять!...

...Напружуємо останні сили...

Ось на шляху до Вербок видко ще якусь лаву...

...Беремо далі — праворуч...

Видно, як відділився розїзд „Чорних” і йде на зустріч невідомій лаві...

...Минають жахливі хвилини... Більш немає сили...

Раптом... просто перед нами... з-за горба висовується лава...

...Ми впали...

...Коло нас лягали кулі...

...Хвилини минали одна... за другою...

Раптом крик... Наші!!!...

Прямо на нас — риссю йшла кінна лава...

Мазепинський кінний полк ішов в атаку!...

Вже пізнаємо жовті шлики Волинської кінноти.

Але... як?... відки?... чому?...

Ось добігають до нас! Хроплять чудові коні. Добре одягнені козаки. Все такі горді обличча.

Чути спокійну протяжну команду: Марш — Маарш!...

* * *

Жартують: — „А що, Запорожці, — повоювали?"

Нам не до жартів. Ось біля с. Вербки розгортується піша лава... Так, це Волинська дивізія!!!...

Загреміли гармати... Наші гармати!!!...

Так, армія тут!!! Яке Велике, невимовне Щастя!!!

Звертаємо на шлях. На високій могилі видно купку людей; має прапор — штандар командуючого армією!

Ось і лава Волинської піхоти. Теж жартують—питають, чи ми обідали?

Ось і могила, на могилі командуючий армією ґенерал-поручник Омельянович-Павленко, полковник Никонів, полковник Гулий.

* * *

Я бачив, як старі, загартовані в боях козаки, добігаючи до могили, плакали.

* * *

Село Вербка все забите Волинською дивізією. Наші обози теж тут. Звичайно, вони найменш відчувають траґедію—варять. Кого з нас не дивували наші ж таки власні обози, кого з нас не приводила в подив їх спритність та якесь надлюдське почуття орієнтировки?

Але вони добрі—вони так глибоко поділяють наше горе.

Багато загинуло. Загинув Республіканський курінь, немає командіра Кармелюцького куріня полковника Троцького, багатьох його старшин, козаків, дуже великі втрати в Наливайківцях та Мазепинців... Немає багатьох друзів, товаришів... Сумно.

* * *

Ґенерал Омельянович-Павленко росказав мені потім, як сталося це щастя. Вже третій день від Запорозької дивізії не

було донесень, і це страшенно турбувало штаб армії. Командуючий вирішив йти на зустріч Запорожцям. Ніч з 24 на 25.3 була особливо трівожна. Удосвіта 25.3 розїзд Волинської дивізії спіткав Чорних з донесенням, що Запорозька дивізія вступила в бій.

В ту ж хвилину Волинська дивізія стала на марш.

В селі Вербках розїзди Мазепинського кінного полку спіткали тікаючі обози Запорожців.

*
* *

Цей бій не закінчили. Відірвалася Київська дивізія, якій наказано було захопити переправу в Архангороді — вона не давала донесень. З огляду на значні сили червоних, їх гарче озброєння та моральне піднесення після успіху в бою з Запорожцями, командування армією вирішило припинити бій. Червоні охоче погодилися — вони не переслідували

*
* *

Прокинувся від галасу аж на другий день вночі.

Армія форсувала р. Синюху. Була абсолютно темна, дощева ніч. Біля переправи палали великі стоги соломи. З факелами бігали сапери. З багна витягали кожного коня, кожен віз — все кричало й галасило...

Посередині великого болота, в воді лежав невеликий місток.

Перепускали артилерію. Темна ніч застогнала від крику та галасу...

Незабутня картина!

*
* *

Через тиждень, на дальшому марші почали прибігати козаки. Кожен оповідав свої пригоди. Всіх переховували селяне. Багато оповідали про те, як катували червоні полковника Троцького. *) Ми всі так сумували—він був добрий товариш, а головне, з обличча так надзвичайно походив на дійсного Троцького — це давало привід до жартів. Так і не врятувало його обличча, а всі завше так заздрили.

---

*) Оден старшина (здається, господарь Кармелюцького куріня). дійсно з обличча походив на полк. Троцького — його й катували большевики.

Одного дня після маршу — вечеряємо, в хату зайшов чоловік, каже: „Добрий вечір!" ...З обличча походить на полковника Троцького,—це так всіх вразило, що перші хвилини ніхто не міг вимовити й слова. Це був полковник Троцький.

Його пригоди такі: він вскочив в село, там були вже червоні; селянин заховав його в стіжок. Через день селяне зібралися ховати старшин та козаків.

Їх — Всіх — поховали в с. Наливайках, в братній могилі, на цвинтарі.

Полковник Троцький, перебраний селянином, на могилі героїчно полягших борців за волю і честь Україні, сказав чулу промову.

Тіло командіра Республіканського куріня, сотника N, як ми довідалися на поворотнім марші, було викопане родичами та поховане в рідному селі.

* * *

Відбиваючись від ворога, армія маршерувала далі на південь, через „Ново-Українку" до вічної, невмиручої Слави Української Зброї —

до „Вознесенську".

1920 р. Тарнопіль. Лазарет.
1928 р. Берлін 1.VII.

РОЗДІЛ IV.

ХРОНІКА.

Военна хроніка.

ІТАЛІЯ. По відомостях преси в січні в Тиролю відбулися в прикордонній смузі маневри з гірською артилерією. Маневри мали на меті швидке заняття пунктів прикордонних, що знаходяться високо в горах, на випадок наглої війни. Маневри вдалися дуже добре. „Militärwochenblatt" повідомляє, що були виконані проби малої гарматки 37 мм., яка призначається дла озброєння піхоти. Кожний полк піхоти мусить отримати 6 таких гарматок для борстьби проти тяжких кулеметів, панцерних авто і танків.

Орґанізація армії. Перед продовженням реорґанізації, що закінчена в 1927 році, італійським урядом було вжито заходів для піднесення на належну ступінь авторитета армії в краю. Найголовнішу увагу було звернуто на зміцнення її сили; шерегом енерґійних розпоряджень, не обмежуючи себе в засобах, поставлено також пресу у відповідні рамки, чим було припинено в корні всі небажані виступи де-яких політичних партій в італійських газетах. Другою з головних мір було збільшення платні старшинам і підстаршинам, щоби забезпечити їх згідно вимог життя та відповідно їхньому положеню.

Сучасний склад піхотної дивізії (3-х полкова орґанізація, замісць 2-х бригадної — 4-х полків) пристосований відповідно до операції сучасности. Склад полку двох-курінний, куріня — 3 лінейні сотні та одна кулеметна. Пересічний, нормальний склад куріня в мирний час лічить при 13 легких кулеметах, 2 гарматках і 4 тяжких кулеметах — 19 старшин і до 430 жовнірів. По мобілізації персонал куріня збільшується майже подвійно, ц. т. до 30 старшин і 950 жовнірів, маючи у свойому розпоряджені до 20 легких кулеметів та 8 тяжких і 4 гарматки,

Більша частина піхотних дивізій розташована на північному кордоні держави. З них 7 дивізій знаходяться на положенню майже змобілізованих, уявляючи з себе заслону з боку кордонів Швайцарії та Франції, і 4 дивізій піших з 3 бригадами Альпійців займають райони проти кордону Югославії.

АНҐЛІЯ. Реорґанізація територіяльної армії. Військове міністерство розробило проєкт реорґанізації піших частин територіяльної армії. Згідно проєкту, курінь з 4-х сотенної орґанізації переходить на 3-х сотенну, але існуючі при кожному куріню кулеметні чоти розгортаються у курінні кулеметні сотні. Персональний склад куріня зменшується з 630 чоловік на 500.

Радіотанки. Переведені досвіди з танками, якими керується на віддалі при допомозі радіохвиль. Усі бойові чини такого танка: маневрування, кулеметний та гарматний вогонь виконується автоматично із центральної бази. Радіус праці радіотанків досягає 12 км. Озброєння танка — два кулемети і легка гармата. Військові авторитети пророкують автоматичному танкові велику ролю в будучій війні.

БЕЛЬҐІЯ. Сучасне становище армії. З промов начальника ґенерального штабу ґенерала Ґаллєта на нарадах складеної з військових і членів парламенту змішаної комісії, що мала завданням обслідувати стан армії, виявилось: 1) брак кадру старшинського і підстаршинського та 2) фатальне матеріяльне становище. Сталося це через дві головні причини: а) часті орґанізаційні зміни, які армія проходила по закінченню Світової війни, та б) фінансова криза, яка вимагала ощадности у військовому бюджеті.

Тому ґенерал Ґаллєт підкреслив комісії, щоби тимчасом вона не порушувала існуючої орґанізації армії, чим буде осягнута більша продуктивність в її праці, а головну увагу звернула на забезпечення кордонів держави від наглих нападів ворога, бо ґеоґрафичне положення Бельґії досить небезпечне. На терені її перехрещуються дороги з північного сходу на північний захід та

*) Замісць 100 міліонів франків, які мусили б видаватись щорічно на військо, бюджет військовий виносив у 1926 році—24 міл. фр., у 1927 році—19 міл. фр., на 1928 рік проєктовано—60 міл. фр.

зі сходу на захід. Ґен. Ґаллєт підкреслює — „можна бути певним, що у наших сусідів на першому плані стане бажання провадити війну не на свойому терені, а використувати для цього Бельґію, а тому ми мусимо мати міцно зфортифіковані кордони та армію, завше готову вступити до бою".

Далі ґен. Ґаллєт запропонував комісії відшукати засоби для поліпшення матеріяльного стану армії, бо по його обрахунку на це потрібно видати одноразово коло 800 міліонів франків.

Зазначивши комісії головне її завдання, начальник ґенерального штабу зясував точки, на яких вона мусить базуватися, розвязуючи питання, про поліпшення стану армії, а саме—питання континґенту та озброєння.

Комісія в одноголосно ухваленому справозданню своєї праці вважає, що дальше скорочення терміну служби у війську (10, 12 і 13 місяців) неможливе. Ця теза була зазначена ґенералом Ґаллєтом і прийнята комісією одноголосно; за ню навіть голосували фламандські демократи. Але комісія визнала, що це скорочення буде можливе за кілька років, коли будуть перепроваджені всі реформи по вишколенню та озброєнню кадрів, а крім того — уфортифіковані кордони держави.

Комісія розглянула ще справу про районове комплектування армії та утворення одиниць валлонських і фламандських для розвязання питання мови.

Остаточний рапорт, зредагований ґенерал-поручником Боремансом, глосить: „Комісія ствердила, що при данному стані національної оборони є неможливим скоротити термін служби, але вона гадає, що це може статись тоді, коли будуть усунуті дефекти національної оборони.

Щоби зменшення терміну було в свій час виконано, мусять бути виконані та переведені в життя в найкоротший час такі реформи: 1) вжито заходів до оборони кордонів, 2) збільшені штати старшин, підстаршин, техників і урядовців, 3) переведено озброєння армії згідно сучасних вимог, 4) вжито всіх заходів, щоби зміцнити вишколення та орґанізацію відділів. Необхідно, як мога швидче, працями фортифікаційними запевнити польовій армії пункти опору в прикордонній смузі.

Відносно мови в армії ухвалено: а) вишколення жовніра провадити його батьківською мовою, б) вживання старшинами

цієї мови в стосунку до підлеглих, включаючи в це і військове судівництво, в) головне командування все ж мусить бути одно. Узаконюється районове комплектування армії, що фактично існує від 1923 року.

Комісія, висловлюючи своє довірря проґрамові командування армії, просить його про дальше опікування моральністю жовніра. Далі, закликає край до співпраці в розвязанню питання національної оборони в високому розумінню інтересів батьківщини.

Праця над зміцненням кордонів. Уряд опрацював плани для найшвидчого переведення в життя забезпечення кордонів. Є намір в цьому проєкті повернутись до бувшого стану оборони Лієжа, збудови пунктів опору на лінії Антверпен — Лієж, а також Вервіє — Епен. Штаб національної оборони для зміцнення сил заслону кордонів пропонує продовжити термін служби з 10 на 12 місяців в курінях кулеметних і полках самокатчиків.

ФРАНЦІЯ. Військова комісія парламенту і однорічний термін служби. Військова комісія палати депутатів підтвердила свій погляд, згідно якого в новому законопроєкті мусить бути зазначено, що з 1930 року французька армія переходить на однорічну службу. Військовий міністр Панлєве відповів, що уряд не може погодитись з такою постановою комісії. На ближчому засіданні ради міністрів це питання буде на обговоренні.

Брак підстаршин. У Франції вже віддавна відчувається брак підстаршин кадрових, з причини мінімальної платні. Це змусило уряд в липню минулого року ввести додаткові кредити на підвишку платні кадровим підстаршинам. Наслідком цього було те, що коли в 1926 році було 9,509 кадрових підстаршин, то в 1927 році їх було вже 17,643, т. є. на 85% більше.

Яке значіння для Франції має справа збільшення числа підстаршин, видно з того, що законопроєкт про орґанізацію армії передбачає в ній 106,000 підстаршин, а в данний мент їх мається ледве 47,000 чоловік.

Підготовка механиків. По відомостях французької преси, проєкт однорічної служби в армії зі змоторизуванням її

відділів викликав необхідність збільшення кількости механиків. На підставі цього уряд відкриває в Тулоні фахову школу.

Техничні курси. При пішій експериментальній комісії улаштовуються спеціяльні техничні курси, на які будуть командіруватись сотники. Мета курсів — підготовка старшин для комісій, що провадять техничні досвіди над озброюванням піхоти і танків.

Рухома республіканська охорона. До обовязків свіжезорґанізованої рухомої республіканської охорони (військова жандармерія) належать функції поліційного догляду в армії, варта на залізницях, при військових магазинах, конвоїруванню арештованих, а крім того на старшин і підстаршин покладаються обовязки інструкторів при підготовці допризивної молоді.

Старшини резерву. Багато звертається уваги на поповнення знань старшин резерву. Щоби заохотити їх до відвідування спеціяльних шкіл резерву, надається їм цілий ряд привілей, як напр. ті старшини, які виявляють більші поступи в навчаннях, отримують права їзди залізницями з білетом 3 класи у першій.

Законопроєкти про кадри і статути та орґанізацію народу на час війни. У французькому парламенті провадяться інтензивні роботи не тільки про зміну терміна служби і комплектування армії, а складаються проєкти про кадри і штати армії, реорґанізацію її та орґанізацію народу на час війни. Так, комісія військова, провадячи диспути над проєктом закону про кадри і штати армії, прийняла поправки уряду, які торкаються орґанізації дивізій кінноти, погодилася на орґанізацію танкових відділів при піших частинах, а також на збільшення старшинських штатів у піших частинах. Довша дискусія продовжувалась над відокремленням обозів у самостійну одиницю. По заслуханні поглядів штабу ґенерального і ради воєнної комісія погодилася з проєктом відокремлення обозів та з утворенням для них ґенеральної управи, а також ґенерального інспекторату обозів.

В парламенті, підчас дискусій над проєктом орґанізації народу на час війни, Реберті, сенатор Альп Надморських, вніс три поправки.

Перша з них каже, щоби завдання та обовязки громадянина у справі національної оборони належали до викладів у школах нижчих та середніх, а також повторялись при кожному національному святі. Проґрам зазначеного вишколення буде випрацьований міністерством по справах освіти.

Друга поправка зясовувала бажаність орґанізації бувших вояків кожної військової одиниці у спілки, маючи на меті підтримування військового духа у резервових. Принапежність до тих спілок — обовязкова.

І третя поправка—передбачає репресії і кари за образу армії, звертаючи особливу увагу в цьому керунку на пресу, пояснюючи, що в таких випадках відповідальність мусить нести редактор.

Однорічна служба. Після виступів Роанкаре і Панлєве в парламентській комісії по питанню реорґанізації армії, палата депутатів визначила термін здійснення всіх умов переходу до однорічної служби в армії — листопад 1930 року. Весь проєкт уряду був принятий комісією одноголосно. Таким чином була осягнута повна згода між парламентом і урядом. Згідно з принятим проєктом, вояки, що прийняті на військову службу у листопаді 1929 р., будуть здемобілізовані у листопаді 1930 року. Законопроєкт про комплектування армії було внесено на розгляд парламентської військової комісії 28 червня 1927 року. По цьому законопроєкту загальний термін військової служби вояка виносить 28 років; розподіляється він так:

ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ	По закону 1923 року	По закону 1928 року
1. Дійсна служба	$1^1/_2$ роки	1 рік
2. В розпорядженні військового міністра	2 „	3 роки
3. 1-й резерв	$16^1/_2$ років	16 років
4. 2-й резерв	8 „	8 „
Разом .	28 років	28 років

Щоб не зменшити боєздатности армії, арт. 102 законопроєкту передбачає переведення заздалегідь у життя наступних за-

сад: а) збільшити штат кадрових підстаршин з 72.000 на 106,000 чоловік (з того 30,000 у військах колоніяльних), б) допровадження кількости військових урядовців до 15,000 т. зв. військових аґентів, що мають завданням підготовку мобілізації, в) допровадження кількости цивільних служачих до 30,000 (управи, склепи і т. п.), г) зміцнення рухомої республіканської охорони (військової жандармерії) до 15,000 чоловік.

Переведення у життя всіх цих засад, як передбачає арт. 103, мусить бути скінчене до впровадження однорічного терміну служби, ц.-то до листопаду 1930 року. Далі той же арт зазначає, що коли б де-які державні обставини не дали змоги на виконання цих засад до наміченого часу, то, згідно арт. 40 законопроєкта, військовий міністр може затримати вояків на дійсній службі і більше 1 року. Окрім цього, на підставі цього ж 40 арт., у випадку якої небудь небезпеки в краю, три річники, що уявляють з себе „резерв військового міністра", можуть бути негайно ж закликані до зброї наказом індивідуальним, при чому — яко цілі річники, або частинно. Торкається це правило і всіх старшин та урядовців, що належать до резерву.

В сучасний мент муштрові частини армії терплять великий некомплект в людях через те, що багато муштрових відривається на виконування ріжних допомогових робіт. Зі збільшенням вільнонайомного цивільного персоналу, ця вада буде усунута. Таким чином новий закон про однорічний термін військової чинної служби збільшує кількість кадрових підстаршин та усуває головну ваду армії — відривання вояків від муштрових навчань. Окрім цього, для збільшення підготовлености вояків арт. 2 законопроєкту передбачає видання нового закону про допризивну підготовку молоді.

У Франції належить до заклику в армію, при умові збереження 20 річного призивного віку й надалі, приблизно така кількість:

Рік народження	Рік заклику	Кількість	Рік народження	Рік заклику	Кількість
1907—1913	1927—1933	250 000	1917	1937	122.000
1914	1934	226.000	1918	1938	141.000
1915	1935	145.000	1919	1939	162.000
1916	1936	112.000	1920	1940	260,000

Законопроєкт передбачає заклик рекрутів два рази на рік 1) у другій половині квітня тих, що народились перед 1 червня і 2) у другій половині жовтня тих, що народились після 1 червня. До служби в шерегах армії закликується тільки громадян Франції (виняток — чужоземні леґіони, розташовані в колоніях, в які мають право вступу і не громадяне Франції).

Передбачає законопроєкт і умови комплектування армії старшинами. Підвищення у старшинську рангу можуть отримати молоді люди або після скінчення безпосередньо фахових військових шкіл, або шляхом отримання спеціяльного виховання і навчання за час проходження військової служби в шерегах армії, або студенти, що отримали відповідну військову підготовку зі скінченням вищих учебних закладів. Ця остання катеґорія з отриманням старшинської ранги вступає не до шерегів армії, а безпосередньо до резерву армії.

Закон передбачає грошові нагороди залишаючим військову службу підстаршинам як рівнож і кари за ухилення від військової служби. Окрім того, у вищого командування є бажання заохотити до шерегів армії максимальну кількість туземців (кольорових), яко добровольців і зверхтермінових, надаючи їм ріжні привілеї, як напр. збільшена пенсія яко туземцю, звільнення від військової служби одного з братів.

Закон про штати. Парламентом ухвалено законопроєкт про штати французької армії — чим остаточно розвязане питання реорґанізації всієї армії та затвердження всіх її кадрів і штатів. Чинна армія складається: 1) з окремих головних родів зброї (піших частин з танками, кінноти, артилерії, інженерії, авіації, обозів), 2) корпусу ґенералів, 3) ґенерального штабу, 4) управ родів зброї і 5) жандармерії.

Склад армії.

а) Піхота:

56 полків піхоти, кожний по 3 курені з 4-х сотень,
21 курінь стрільців (по 4 сотні),
6 полків зуавів, по 3 курені з 4-х сотень,

16 „	алжирських	змінної кількости курінів; курінь — 4 сотні,
4 „	туніських	
8 „	мароканських	

5 полків чужоземних змінної кількости курінів, сотень кінних і сотень саперів.

2 куріні легкої піхоти—змінної кількости сотень,

1 сотня Сахари—змінна кількість.

Відділи спеціяльні:

10 полків танків легких по 2 куріні з 3-х сотень,

3 куріні танків легких і 1 курінь танків тяжких змінної кількости сотень.

Сотні і чоти танкових майстрів ріжних типів.

1 полк пожежної варти м. Парижа.

Відділи при центрах мобілізаційних.

б) Кіннота.

70 полків (див. стор. 36).

в) Артилєрія.

20 полків артилєрії польової — кожен полк має 2 дивізіони по 2 батареї легких і 2 дивізіони по 2 батареї тяжких,

Артилєрії кінної змінної кількости дивізіонів по 2 батареї,

7 полків артилєрії тяжкої, кожний з 4-х дивізіонів по 2 батареї кінної тяги,

8 полків артилєрії змеханизованої, по 3 дивізіони з 2-х батарей кожний,

5 полків артилєрії змоторизованої зі спеціяльним складом,

4 полки протильотничих змінного складу,

5 полків артилєрії пішої змінного складу,

2 полки артилєрії гірської, по 3 дивіз. з 2 батарей кожний,

1 полк артилєрії тяжкої залізничної зі спеціяльним складом,

1 дивізіон ремонтний змінного складу,

7 полків артилєрії північно-африканських змінного складу,

1 полк артилєрії тяжкої північно-африк. змінного складу,

1 полк артилєрії північно-африк. змеханизованої змінного складу,

? курінів майстрів змінного складу,

? курінів майстрів північно-африканських змінного складу.

Центри мобілізаційні.

М. Я.

З життя нашої еміґрації.

А. В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ.

День 25 травня Українська колонія в Подебрадах присвятила св. памяти незабутнього Вождя Української нації Симона Петлюри. Згідно традиції, припинено в цей день буденну працю, щоби вшанувати Великого Борця за Незалежність України, підвести підсумки наслідків боротьби й дати урочисту обіцянку далі продовжувати цю боротьбу. Заходами Управи Комітету по вшануванню памяти С. Петлюри було влаштовано панахиду, академію й товариські сходини.

О 9-й годині ранку в Євангелицькій церкві відбулася панахида по Головному Отаманові Симоні Петлюрі й усіх борцях, що за Незалежність України життя своє віддали. В коротенькій казані пан-отець Крижанівський закликав присутніх помолитись за спокій їх душ.

О 10-й годині в переповненій найбільшій авдиторії У. Г. А. розпочалась академія. Голова Управи Комітету п. доц. Садовський, відкриваючи академію, схарактеризував значіння сьогодняшнього дня й запропонував вшанувати вставанням память Симона Петлюри й усіх тих, на крови й кістках яких повстає Вільна Україна. Відповіддю на це був спів хору: „Вічна память".

По закінченню співа виголошено п. Є. Маланюком вірша, присвяченого памяти Головного Отамана С. Петлюри.

Далі забрав слово п. професор Славінський. Говорив він приблизно так:

„Цей день—присвячений Великому генієві України. Це день смутку, але й радости. Сумуємо, бо втратили Симона Петлюру, а радіємо, що мали його. Нація, що може давати таких велетнів, невмируща. Вона мала й буде мати своїх геніїв та вождів. Можливо, що в сучасний мент уже мається той, кого історія зробить народнім героєм. Сучасність — це динамика, історія — статика. В динамичних процесах все перетворюється й змінюється, а тому сучасність не помічає й не надає яскравих форм окремим явищам. Як зблизька ми часто не помічаєм краси й величи, так і сучасність, маючи її в собі, не бачить її. Лише пізніше історія все аналізує й дає кожному складнику минулих подій відповідну

оцінку. Вона стабілізує всі події з її героями, що релєфно виступають на тлі створених довколо них легенд. Буде й постать Великого Вождя Симона Петлюри оповита легендами, й слава його буде велика. В минулому йому дорівнюється Богдан Хмельницький та може Петро Дорошенко. Українці, сучасники Петлюри, не розуміли його, вони вважали його звичайним смертним. Але чужинці, що ближче знали Петлюру, були зовсім иншої думки. Так, наприклад, академик Корш, ще в 1915 році відчував у Петлюрі генія й пророкував, що він буде вождем своєї нації. І дійсно, лише Петлюра став Вождем нації, бо він ним і народився..

...Петлюра навязав традицію збройної боротьби за Незалежність Батьківщини. Більше як через 200 літ Петлюра з шаблею в руках закликав Нарід до зброї за Волю України. І пішли за ним вірні сини України...

До кого ж найблищий з історичних постатей Петлюра? Вороги наближають Петлюру до Мазепи. Але це не так. Мазепа говорив од мертвих. Слава його велика, але ця слава — руїна, осяяна сонцем. Мазепа хотів воскресити те, що умирало, але лише поховав його. Петлюра речник не мертвих, але живих, а ще більше ненароджених. Слава його — слава осяяного сонцем нового життя, життя, що народжується. І коли в чинности Мазепи відчувається пустка домовини, у Петлюри—бадьора, жива, голосна пісня.

Петлюра нас і прийдешних кличе до жертви, бо й сам поклав життя за Волю України. В ньому ніби втілився наш гімн, і як його дух, переходить до нас.—„Ще не вмерла Україна... Душу й тіло ми положим за свою свободу"...

Най же буде завше, нині й на віки вічні Слава Симонові Петлюрі!"

О 8-й годині вечера відбулись товариські сходини, на яких відчувалося, що зібралась велика родина, щоб поговорити про близьку й дорогу їй людину. Сходини відкрив голова громади студентів У. Г. А. п. С. Білодуб Першим говорив п. професор Мацієвич. Він знав Симона Васильовича ще учнем Полтавської духовної семінарії. Тоді С. В. приходив до п. Мацієвича, як до земського аґронома в справах культурно-освітної праці.

Далі п. Мацієвич оповідає про діяльність С. В. в земстві. Тут С. В. виступив в ролі, яка йому не була знайома до того.

Спинитись на цій діяльності—значить підкреслити характерну рису С. В.—його здібність працювати в царині, яка йому була найменше знайома і в якій він був талановитим діячем.

Це було в 1918 році, незабаром після повороту Української Центральної Ради до Києва. Пан професор побачив С. В. в сірій козацькій шинелі на похоронах Ів. Нечуя Левицького. С. В. тоді залишив військові справи. Почали говорити про потребу національно-громадської орґанізаційної праці. С. В-чу пропонували стати на чолі Київського губерніяльного земства, але він хотів би вести великий український щоденник, бо майже вся преса була в руках Москалів. С. В. висловлював побоювання, що в ролі земського діяча він не дасть максимума тієї користи, якої можна було б чекати від людини, знайомої з цією справою. Пан Мацієвич радив не боятись, бо голова земства мусить виявити лише орґанізаційно-адміністративний хист, а що до окремих галузів діяльности, то на це маються фахові сили.

Через де який час С. В. було обрано на голову Київського земства. В той час дуже велику ролю в діяльності земства відогравав так званий третій елемент—земські фаховці та службовці. Майже всі вони були змосковщені. Цей елемент і раніше, за часів царської влади, був в опозиції до вибраних керуючих орґанів, що комплектувались з цензовиків. Але тоді, за допомогою урядових орґанів, легко було усовувати ту опозицію, тепер же це була річ майже неможлива. Замісць цензових виборів прийшли демократичні. Стали на чолі нові особи, що для фаховців часто не були авторитетними і їх бойкотували...

При такій ситуації надзвичайно тяжко було для С. В. примирити всіх і змусити направити їхню енерґію лише на працю, а не сварки між собою. І тут С. В. виявив великий такт і надзвичайну талановитість. За короткий час С. В. став авторитетом для всіх. До нього відчули пошану, як до дійсного народнього представника, навіть завзяті московські специ...

Пізніше утворився Всеукраїнський земський союз. На чолі його став Петлюра. Мацієвича було обрано на члена Управи союзу. Від союзу була послана делеґація на чолі з С. В. до Гетьмана Скоропадського.

— Що ви хочете від мене, земські люди? — запитав Гетьман.

— Те, що ми хочемо, мається в цьому писаному докладі, а крім того ми вимагаємо, щоб не порушувались елементарні права людини, як то було за часів царського уряду, — відповів Петлюра.

Хочемо творити справжню національну культуру і щоби в нашій хаті була наша сила і воля.

Здавалось, що Гетьман погодився і що прохання Земського Союзу буде задоволено. Петлюра працював з запалом. Але треба було грошей, а їх земство не мало. Обіцяна допомога від уряду не приходила. Професор Мацієвич неофіційно розвідує у свойого старого приятеля п. Колокольцева про причини затримки допомоги. Той відповів, що уряд дуже косо дивиться на діяльність Союзу й грошей не дасть. Звернулись офіційно до Голови ради міністрів п. Лизогуба, який по царськи відповів: „Коли земство потрібує грошей, то хай звернеться до Міністерства внутрішніх справ, а Міністерство запитає губерніяльного старосту, чи дійсно потрібні такі гроші. Посередників же в роді Управи Земського Союзу бачити не бажаю й їх не потрібую"...

Через де-який час був у Київі зїзд сільських господарів, де Симон Петлюра виступив як земський діяч. На цьому зїзді він у грунтовній промові закликав не спиратись на чужоземну збройну силу, а прислухатись до голосу народу. Цей виступ був одним з останніх С. В. в ролі земського діяча. За кілька день його було арештовано й посажено до вязниці. Причини арешту були невідомі. Очевидно, він відбувся під впливом гетьманських кол і німецького штабу, що боялись авторитету С. В. серед військових. Авторитет Петлюри за цей час ще більше зріс. Після арешту С. В. Міністр внутрішних справ п. Кистяковський рішив поховати справу земства. Та й праця в земстві без С. В. завмерла.

Почав набирати все більшого й більшого значіння Український Національний Союз. Національно-культурна праця стала майже неможлива. Треба було шукати инших шляхів для задоволення бажань і потреб Українського Народу. Безпричинний арешт С. В. все більше й більше обурював Українців. Як на приклад одного з чисельних масових проявів симпатії до Петлюри, можна вказати на подію в час ювілейного свята письменника Марковича. На цьому святі, коли представники Земства заявили, що вони виступають тут в імени відсутнього, навіть, не назвав-

ши прізвища Патлюри, всі встали й бурхливо заманіфестували свої симпатії до С. В.

Лише на неодноразові домагання Міністра юстиції п. А. Вязлова, підтриманого иншими міністрами-Українцями, незаконно арештованого С. В. було звільнено за кілька днів до повстання проти Гетьмана.

Повернувшись з вязниці, Петлюра взявся за працю в земстві — відбулось пара засідань Управи Союзу.

Універсал Гетьмана про федерацію з Москвою надзвичайно прискорив хід подій. Петлюра виїхав до Білої Церкви, сказавши, що звідти буде віддавати розпорядження. Вони незабаром надійшли й були направлені проти ворога Українського Народу — Гетьмана Скоропадського.

Після професора Мацієвича оповів п. Киричок про один епізод з того часу, коли Петлюра був командіром Слобідського кошу, до якого входила й 2-а юнацька школа. Пан Киричок в той час був юнаком. На Московщині взяли гору большевики й сунули на Україну. Большевицька агітація здеморалізувала й українізовані в час російської революції частини. Треба було захищатись від московської навали. Ішли бої під Крутами. Там билася з Москалями 1-а юнацька школа. Підходили до Київа большевики й з боку Полтави.

В палкій промові Петлюра закликав нас, не дивлячись ні на що, битися з ворогом до останнього. За де-кілька хвилин він з нас—юнаків зробив Чорних Гайдамаків. Ми негайно вирушили на фронт на ст. Яготин. Але там зясувалося, що без гармат ми не змюжем устояти проти значно переважаючих сил ворога з бронепотягами. Треба було дістати гармати. Десять з нас повернулось до Київа. Прийшли в штаб Петлюри прохати дати гармати. Петлюра спокійно вислухав молодих Чорних Гайдамаків і сказав:

„На Дарниці є два українізовані гарматні дивізіони. Зараз майже всі вони большевики. Підіть, обезбройте їх, заберіть гармати з кіньми й негайно відправляйтесь на фронт".

Сила цьсго наказу була така велика, що ні у кого з нас не було ані крихітки сумніву що до його виконання, так ніби нас була сотня, а ворогів десяток, а не навпаки. Ми пішли на Дарницю. По дорозі здибали одного гарматчика, зупинили його

й довідались, що він командір одного дивізіону. Іменем Петлюри запропонували йому йти за нами. За пару годин ми розігнали збольшевичених гарматчиків, забрали гармати й до вечера вже громили з тих гармат большевиків, що скупчились біля арсеналу.

Пан Є. Маланюк оповів про діяльність Петлюри, яко Головного Отамана Армії У. Н. Р. в 1919 р. Тоді п. Маланюк був старшиною штаба дієвої армії. Петлюра майже щодня приходив до штабу. Не дивлячись на несприятливу ситуацію на фронті, Петлюра робив на нас, старшин штабу, враження якоїсь веселої бадьорости і скріплював нашу віру в перемогу. Петлюра після заслухання докладів ніколи багато не говорив. Не будучи фахівцем військової справи, він не втручався в оперативні розпорядження начальника штабу. Лише вислухавши проєкт нового наказу чи розпорядження, Петлюра коротко зауважував: „От так добре було б"; або: „З цим і я погоджуюсь", „Оце саме й я мав на думці". І завше бувало так, що те, що одобрив Петлюра, мало успіх.

Петлюра був Вождь звязаний з духом нації, з її землею. Він майже не жив сучасністю. Характерною рисою його вдачі була його „одержимість" — творчий оптимізм. Він був поза дійсністю. Він вимріяв собі майбутню Україну. Це була його Fata morgana. Йому здавалось, що ось відкриються двері й повстане новий світ. Через це Петлюра страшно не любив дійсности в тяжких обставинах того часу. Один раз він відчитав, як звичайного хорунжого, покійного начальника штабу Тютюнника за його песимизм, що пригнічував настрій співробітників штабу.

Петлюра, як Вождь нації, не був реальним політиком, але вічним оптимістом і лише його велика віра, його майбутня Україна будили ще сплячих і змушували до боротьби, від якої реальні політики відмовились, і яка тяглась в неможливих умовах ще два роки.

Далі оповідав про Покійного п. лєктор Безкровний. Говорив він про першу самостійну працю С. В. на Кубанщині і про дальніші звязки Петлюри з Кубанщиною й Кубанцями. В цьому дуже гарному оповіданні яскраво була змальована постать борця за Самостійну Велику Україну в тій простоті, яку мав Симон Васильович. *В. П.*

Подебради, 15.VI. 1928.

Б. В РУМУНІЇ.

1. Орґанізація. Репрезентує нашу еміґрацію на території Королівства Румунського Комітет, з місцем осідку в Букарешті. Склад комітету дуже добрий. Люди з добрим досвідом, чистим сумлінням, з власною ініціятивою, здорові духом і енерґійні. Комітет запровадив по цілій Румунії реґістрацію нашої еміґрації. Кожний еміґрант о кождоразовій зміні місця побуту мусить довести до відома Комітет; в більшости випадків сам Комітет вживав заходів про дозвіл на переїзд. Правними документами на право побуту є наш пашпорт, виданий нашим консулом. Консул юридично не існує, але фактично так.

В кождій місцевости, де перебуває хоч не велика кількість нашої еміґрації, зорганізовані громади. Комітет по мірі можливости старається улаштувати еміґрантів до праці в однім місці і більшими ґрупами. Це добра думка під поглядом моральним і національним. Більші колонії мають ової читальні і навіть зорґанізовані хори. Особливо зорґанізована наша еміґрація в Букарешті і Гавані. Для інспекції життя нашої еміґрації на провінції виїздять члени Комітету. Крім того улаштовують ріжні реферати й вечірки чисто інформаційного характеру, а особливо про життя нашої еміґрації на цілій земній кулі та про події на Україні. Що до центру — Букарешту, то тут життя більш інтенсивне. Дуже часто улаштовують вечірки, реферати, співанки і т. инш. Все це робиться в центрі міста в салі „Трансільванія" — будинку німецького співочого товариства.

В цьому році, приблизно на вересень місяць, передбачалося скликання 5-го ювилейного конґресу.

Комітет одержує майже всі наші часописи й журнали, а також і чужі, навіть большевицькі. Тримає звязки з усіма нашими закордонними видавництвами. Має багату бібліотеку. Виписує ріжні книжки, взори й інші річі. Ціла еміґрація зараз особливо захоплена нашими видавництвами військового характеру, з часів визвольної боротьби. Ці книжки розпродаються од руки.

2. Матеріяльне забезпечення еміґрації. Комітет утримується зі складок членів. Майже всі оплачують податок. Крім того побирається відповідні грошові суми за виклопо-

тання документів на право побуту та инші. Ці гроші йдуть на видатки Комітету. Кожний з членів Комітету, крім громадських обовязків, працює на приватній посаді; де хто має свої маленькі підприємства. Що до решти еміґрації, то всі в більшости забезпечені середньо. Більша половина еміґрації улаштована заходами Комітету і коли хто з еміґрантів утратить посаду, Комітет підшукує йому працю. Дякуючи добрій опінії серед Румун про Комітет, це майже завжди вдається. Заходами Комітету, в деяких місцевостях зорґанізовані кооперативи, де наші еміґранти по дешевих цінах можуть діставати продукти першої потреби.

3. Инші наші орґанізації. Крім Комітету є ще Ліга оборони нації і Студентська Громада. Ліга оборони нації свою працю провадить досить інтенсивно і вміло захищає інтереси еміґрації. В досить порядних стосунках живе з румунською Лігою оборони нації. Зі слів віце-презеса Ліги оборони нації, коли в 1923 р. були ліквідовані Румунами табори для інтернованих, всім нашим було видано посвідчення про приналежність до нації Російській. Всі старшини й козаки відмовилися від таких посвідчень. Комендант табору сказав, що инших документів не видасть, бо української нації немає, але всі ще якийсь час сиділи в таборах і документів не брали. Згодом приїхав представник чужої держави від Ліги оборони нації і Румуни змушені були видати посвідчення з зазначенням приналежности до української нації.

Де-які громади підтримують Лігу оборони нації грошовими складками.

Що до громади студентів, то більшість громади складається з Буковинців та з невеликої кількости Бесарабців і наших еміґрантів. Громада активно приймає уділ у всіх наших національних святах, улаштовує ріжні реферати і відчити для нашої еміґрації й має свій хор. Є вже кілька осіб, що скінчили вищі румунські школи.

Крім членів Комітету, приймає активний уділ у праці Комітету д-р Маер-Міхальський, адвокат. Перебуває там професор Київської Політехніки п. Галіцький, який займав у Міністерстві шляхів посаду директора департаменту комунікації. До нього дуже добре відносяться: п. Премєр-Міністр Братіану і п. Міністр Фінансів Братіану. П. ґенерал Дельвіг працює на приватній по-

саді і крім того дає лекції музики. До нього Румуни ставляться з великою увагою і пошаною. Ця людина цілком віддана нашій національній справі. Од часу до часу приїздить до Букарешту.

4. Преса. Що до преси, то в більшости ставиться до нас прихильно. Наскільки в 1921—1922 роках преса відносилась вороже (навіть за гроші не хотіли вміщати наших статтів і ріжних повідомлень про наш визвольний рух), то зараз майже вся преса, а з окрема урядова, містить з великою охотою і дармо. Відомости всі збірає п. Геродот і досить часто подає цікаві статті до преси. Комітет отримує періодичні відомости з України.

5. Стосунки наших з Румунами, чужинцями та їх відношення до наших. Комітет своїм умілим зорґанізуванням еміґрації й умілою репрезентацією настільки зумів завоювати симпатії видатних політичних діячів Румунії і суспільства, що, не дивлячись на наше тяжке, на сьогоднішній день, політичне положення, рахуються з нами як зі своїми близькими сусідами. Всі прохання стараються залагодити в позітивний спосіб. Сучасний уряд до нас ставиться дуже прихильно.

Що до представників — уповноважених до Королівства Румунського від инших держав, то так само добре відносяться, а з окрема консул чеський, німецький, а також ціла кольонія Болґарська. Москалі, не дивлячись на перебування їх старого уповноваженого міністра від б. Росії та посідання великих власних будинків і взагалі далеко краще матеріяльне забезпечення, зорґанізовані далеко гірше.

Відношення Румун до наших настільки добре, наскільки до Москалів зле. Є там консульська церква з п. отцем-Українцем з Прилук (Полтавщина), що визнає себе за малороса. Зверхньою владою визнає митрополіта Евлогія. Через те ціла наша колонія бойкотує цю парафію. Всі ходять до Болґарської посольської церкви. Болґари звернулися з проханням до нашого студентського хору завжди співати в церкві.

Кожний еміґрант, який виїздить за кордон Румунії, дістає від нашого консула пашпорт, на якому ставлять візи Румуни і консул держави, до якої еміґрант виїздить. Дуже добре відносяться до нас Німці, а особливо співочі товариства, а також Мадяри.

6. Дух еміґрації. В кожній громаді відчувається здорово-войовничий козацький дух. Інтриг не буває. У всіх одна думка: ми Українці і йдемо за Україну. Не має жадних поділів на партії і вся еміґрація, дяка Богові, далека від того хуторянства, яке панує в инших більших осередках нашої еміґрації. Завдяки здоровим керуючим орґанам, наша еміґрація набрала тут у більшости думку політичну і культурну—европейця. Приємно побувати в їх родині. Буває посваряться, але це у себе в хаті; що було дальше—із хати не виходить. Кождий—кождого шанує думку. Засідання управи Комітету відбуваються досить урочисто.

Таким станом еміґрації ми мусимо тішитись. Дай Боже, щоб люди, які зуміли так чудесно зорґанізувати нашу еміґрацію, тим паче при тяжких умовах адміністраційно-поліційних в Румунії, змогли зберегти ці кадри до часу визвольної боротьби за нашу найукоханійшу Батьківщину.

7. Погляд еміґрації що до сучастного нашого правно-репрезентаційного орґану за кордоном. За цілий час мойого перебування я не відчув ані разу, щоб хто згадував про орґанізацію якоїсь групи, партії, або попірання иншого центру, крім Уряду УНР. Всі як один однієї думки. Ми воювали під прапором Уряду УНР. Багато крови пролили. Багато братів життя віддало на наших ланах. Отже ми були вірні Уряду УНР і залишаємось надалі вірні йому. Ніякі конґреси та зїзди не можуть репрезентувати нашу політичну еміґрацію, крім Уряду УНР.

І. Б.

28 серпня 1928 р.

В. В УКРАЇНСЬКІЙ СТАНИЦІ ПРИ М. КАЛІШІ.

Запорожці, що в день дивізійного свята 1 жовтня, після молебню в станичній церкви св. Покрови зібралися на товариську бесіду в клюбі Товариства вояків, вітають братів-Запорожців, в розсіянні сущих, і дякують сердечно за надіслані поздоровлення.

В. К.

1 травня 1928 р.

Вісти з України.

До редакції „Табору" переслано один приватний лист людини, що живе на совітському кордоні (еміґранта), яка має безпосередні звязки з Україною та дуже добре поінформована про все, що там діяться. Лист датовано 27.VIII. с. р. Подаємо до відома наших читачів деякі уривки з того листа:

„...Большевики роблять маневри на Польському кордоні, на які послано кілька річників резервистів (запасних), та те, що товарищі інтенсивно готовляться до війни й зброяться, а також підготовляють опінію людности, що їм війну накладають Поляки, в яких вони вбачають першого, з ким початися мусить війна. Взагалі настрій людности на Україні користний для нас. Про нас добре памятають і покладають великі надії — більші чим ми сподіваємся".

БІБЛІОГРАФІЯ.

JULJAN STACHEWICZ. Generał brygady. Studja operacyjne. T. I. Działanie zaczepne 3 armji na Ukrainie. Warszawa. G. K. W. 1925.

Знаний бойовник за державність польського народу ґенерал Юльян Стахевич цією працею започаткував у військовій польській літературі оперативні дослідження польсько-большевицької війни 1919—1920 р. р.

Подавши у вступнім слові дані про стратеґічне положення Польщі і совітської Росії наприкінці року 1919 і на початку року 1920, відомости про сили противників та аналізу принятого Начальним Вождем рішення попередити ворога в наступі, автор, не зважаючи на спеціальне завдання твору, так річово і барвно описує перебіг приготовлень до кампанії року 1920 та воєнні ділання на початку кампанії, себ-то наступ союзних українських і польських військ і заняття Київа, що книга читається з великим зацікавленням.

Для нас цей твір має особливу вартість, бо розкриває перед нами методи праці, надзвичайно енергійної і в тогочасних обставинах дуже тяжкої, по орґанізації польського війська, оперативну думку начальної команди польських військ та можливости до її здійснення над поглядом боєздатности молодих польських частин.

По за фахово-військовою вартістю твору, автор виявив велике знання економичних і соціально-політичних внутрішніх стосунків на Україні та крім того надзвичайно повчаюче разить докладне знання автором ґеоґрафії України. *П. Ш.*

LEBAUD. Praca dowódcy. Warszawa 1925. (На польську мову переклав полковник Я. Тенсіоровський),

Мусить бути цей прекрасний твір, вміло, з надзвичайним знанням психолоґії начальника і стрільця, укладеній, охоплюючим ціле життя вояка в частині. настольною книгою кожного нашого старшини.

Кожний з нас знайде в ньому досконалу, руководячу науку для праці по підготовці вояка-громадянина та для праці над самим собою. *П. Ш.*

GENERAL DER INFANTERIE D. VON KUHL. Entstehung, Durchführung und Zusammenbruch der Offensive von 1918. Berlin 1927.

Ще й до цього часу в німецькій військовій літературі освітлюється питання відповідальности за поразку в Світовій війні, провадиться дуже гарячу на цю тему дискусію, в якій беруть участь не тільки визначні ґенерали, вчасники війни, та військові письменники, але й діячі політичні, що виступають в імени політичних партій.

Ґенерал фон Куль, член парламентарної комісії для дослідження цієї справи, виступаючи по стороні військових, поборює погляди представників думки, так би мовити, „цивільної". З великим знанням історії війни та поодиноких її яскравих епізодів з одного боку, з найбільшою обєктивністю з другого, дає він повний образ розвитку оперативної думки, приготовлень до великого німецького наступу на Західнім фронті з року 1918, перебігу його, а потім дальших вже для Німців оборонних боїв аж до моменту перемирря.

Висновком автора є, що Німці виграти війни не могли, але провадити її далі з метою добитися ліпших умовин миру могли й мусили, наколи б не революція, що „вибила зброю з рук вождя та розбила карність у війську, змусивши геройчний німецький нарід капітулювати".

Хоч фон Куль не обвинувачує просто політичні партії у створенні революції, в трактуванні інтересів партійних понад інтереси національно-державні, але це ясно й так.

Між иншим в творі своєму автор згадує про Україну, як базу економичних можливостей для вичерпаної війною Германії і виправдує перед закидами головне командування німецьке, що воно задержало на Україні значні сили, так необхідні на Західнім фронті. Автор твердить, що економичний стан в той час Німеччини, а ще більше союзної Австрії був так безнадійно тяжкий, що наколиб не експлоатація України й Румунії, то капітуляція могла б прийти значно раніше. Неприкрашена одвертість вояцька!

П. Ш.

ВЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ. ХАМ І ЯФЕТ. З приводу десятих роковин 16/29 квітня 1918 р. Львів, накладом „Поступу". 1928. Стор. 30.

Хто пригадує собі, як десять літ тому проваджено на Вкраїні соціялістичну аґітацію, той знайде в брошурі В. Липинського старі і знайомі мотиви. Колись жовтороті соціялістичні аґітато-

ри метали своїペруни на ненависну їм „буржуазію“: — „валяли почом здря“, „на буржуйов“, „поміщиків“, „капіталістів“ і „націоналістів“, вихваляючи себе самих (тоді вони себе звали загально „демократією“). Тепер, через десять літ, то само робить ідеольоґ скоропадщини і знаний історик В. Липинський. У своїй останній брошурі він валяє „почом здря“ на українських націоналістів та фашистів, вихваляючи одиноких на його думку будівничих Української Держави — що 16/29.IV. 1918 р. „вибірали“ на гетьманство П. Скоропадського. Своїх політичних противників автор загально зве „Хамом“, а прибічників — Яфетом. На думку автора все, що було доброго на Вкраїні за останні десять літ, мало своє походження від того Яфета, а все зле від Хама. З історичними фактами автор, хоч сам історик, мало церемониться. Так напр. на його думку „під впливом акту проголошення Гетьманства, починають приймати поволі українські форми всі прояви місцевого життя“... (стор. 20). Такі ж факти, як те, що саме по проголошенню гетьманства в гетьманській столиці стало вільно лунати „Боже царя храні“, по шантанах та „кабаках“ київських публічно висміювано українську мову, що по міністерствах (українських!...) урядовці мусили аж штрайками обороняти своє право на вживання „державної мови“ і тому подібні, як він їх зве „дрібниці“, автор забуває, або може вони мають стверджувати його думку, що власне ото й є українські форми життя, котре побудовано на підставах „територіяльного патріотизму“. Бо навіть єдність „Національного Союзу“, як пояснює історик В. Липинський: — „стала можливою тільки завдяки появі в українських формах місцевого консерватизму“... Значить на його думку всі оті протести й апеляції до гетьмана й німецького народу, що випускав Національний Союз саме тоді, коли в ньому брали участь і теперішні однодумці В. Липинського з С. Шеметом на чолі, були наслідком „українських“ форм консерватизму, репрезентованого самим П. Скоропадським та його „українськими“ урядами! Як же тоді погодити той факт, що власне тодішні консерватисти, але Українці, протестували проти московської політики уряду і домагалися від гетьмана, щоби до урядів було допущено людей українських? Це питання історик В. Липинський делікатно обминає. Не згадує він також і про такі „дрібниці“, як у гетьманській „українській“ державі „теріторіяльні патріоти“ стріляли на вулицях її горожан за вживання української мови. А що вже до того, як „теріторіяльні патріоти“ в особі московських добровольців трощили бюсти українських поетів та шматували українські книжки під час оборони своєї нової „батьківщини“ в осени 1918 р.—так того рода виявлення „українського“ патріотизму ідеольоґ єднання „місцевих Росіян, Поляків та Українців“ на ґрунті відданости „законній“ владі Скоропадського, уважає

очевидно за прояви саме того джентельменства, котре він своїм прихильникам так поручає, супроти українського націоналіста — Хама!...

Взагалі згадування про „державнотворчі" акти, в роді наведених, автор делікатно і цілком по джентельменські зве „намаганням закрити правду... підлою брехнею"...

Брошуру наповнено добрими порадами, як от, щоби шанувати свою владу, українські традиції, належно цінити роботу батьків і тому подібними трюізмами, але ці поради мають відношення очевидно тільки до політичних противників автора—„українського Хама"... Всі вини лежать власне на ньому і для нього оборонець „класократії" не вагається уживати найгірших арґументів і загроз, аж до прокляття Божого, котрим він кінчить свою брошуру.

Хто ще й доси думає, що апольоґія скоропадщини, класократії й теріторіяльного патріотизму належить до ознак аристократизму та ще й українського, тому дуже поручаємо прочитати брошуру В. Липинського, щоби мати собі повне поняття про дійсне, голе й нічим неоправдане хамство.

В. А.

„AFFAIRE PETLIURA—SCHVARZBARD". Par Elie Dobkovski (Michel). Avec preface de Joe Newmann. Edité par L'union Federative Socialiste. Prix 5 francs. Стор. 62.

Підчас процесу Шварцбарда пішла була чутка, що існують документальні данні, які стверджують участь і ініціятиву убивства бл. п. С. Петлюри московської чека. Ці данні мав представити навіть перед паризьким судом бувший аґент розвідки Керенського й большевиків Е. Добковський, але тому став на перешкоді адвокат Шварцбарда Торес.

Тепер той самий Добковський випустив брошуру, в котрій він дає свої пояснення. На великий жаль документальних данних, які стверджували б московську роботу, автор не наводить. Із його оповідань виходить, що в дійсности бл. п. Головного Отамана вислідив якийсь Володін, котрий після всякої правдоподібности, був большевицьким аґентом. Цей Володін і подав убийникові потрібні відомости. Але московські чекісти працюють „чисто", і це вже не перший випадок, коли навіть досвідчені аґенти фахові й добровільні не можуть їх вини довести формально. Тому й автор брошури обмежується тільки такими загальними фразами, як: „на мою думку"... „я маю тепер де-які данні"... і т. п. Зате докладніше обговорює брошура справу жидівських погромів на Вкраїні та питання про українсько-жидівські відносини до париз-

кого присуду й по нім. Автор-жид і фаховий російський революціонер ще царських часів, подає цікаві відомости про большевицьку й жидівську політичну теорію й практику та дає своїм одновірцям розумну пораду — перестати боронити свої позиції на Вкраїні такими способами, як вони це робили доси.

Найбільше ж місця в брошурі Добковський присвячує для обілення й виправдання себе самого від закидів московських революціонерів, ніби він був і є провокатором. Тут читач знайде багато цікавого матеріяпу, що темними фарбами малює сучасне російське еміґрантське болото. Є кілька інтересних штрихів і для характеристики Шварцбардового адвоката — Тореса.

Хоч брошура і не здійснила тих сподіванок, що на неї дехто покладав, проте її читається з інтересом.

Нажаль в друку є багато помилок.

Дохід від продажу брошури призначено на користь російських робітників та селян-революціонерів, що сидять по большевицьких тюрмах.

В. А.

RAYMOND DUGUET. Un Bagne en Russie Rouge-Solovki. L'ile de la Faim, des Supplices, de la mort. Editions Jules Tallandier, Paris 1927. Стор. XV—285.

Дуже цікава книжка не тільки для европейського читача, але й для еміґрації, особливож для тих еміґрантів, що, повіривши большевикам на слово про всякі „амнестії“, вертаються до нещасної країни СССР.

На підставі автентичних данних (документи, оповідання самовидців, фотоґрафичні знимки і т. п.) автор малює страшні картини большевицької каторги на Соловецьких островах і поза ними. Колись Кенан представив перед очі здивованого світа жахливі малюнки російських тюрем і каторги царських часів. Але то були шуточки в порівнанню до того, що досягнуто в области тортурів представниками „рабоче-крестянской“ влади!

Здивований західно-европейський читач певно не повірив би авторові, коли б не фотоґрафичні знимки тортурованих та навіть знарядів до тортурів, документи (от як напр. славний наказ про соціялізацію дівчат у Катеринодарі й инші). Наведено й цікаві статистичні данні про жертви соціялістичного режиму. Про справи українські і зокрема про діяльність бл. п. Головного Отамана С. Петлюри автор добре поінформований і подає правдиві відомости.

Цікаво між иншим порівняти тортури, які уживано московськими катами на Україні і по других місцях їх царства. Отже на

підставі документальних данних найстрашніші і в найбільшій кількости тортури практиковано в Харкові, Київі, Одесі, Полтаві, Катеринодарі й инших містах України.

З того погляду книжка дуже корисна й для науки українському читачеві.

В. А.

УКРАЇНСЬКИЙ ІНВАЛІД. Місячний орґан українських інвалідів на еміґрації. Ч. 9 — 10. 25 червня 1928 р. Каліш. Ціна 80 грош.

Чергову книжку журналу присвячено світлій памяти Головного Отамана Симона Петлюри. Як у передовиці, так і у кількох віршах та уривках зі споминів читач знайде бадьорний настрій, завзяття і міцний дух та незломну волю до дальшої боротьби, яку устами редакції висловлюють наші заслужені борці за волю України. Приємно зазначити, що журналові чужі є дух маніловщини, любови до ріжного роду „братів" та нещирі пацифістичні ляментації, котрими в останні часи знову починають віддавати де-які з наших „проґресивно"-еміґрантських і нееміґрантських орґанів. Другу частину журналу присвячено справам інвалідським. Матеріял дуже цікавий, особливож для будучого історика нашого еміґрантського лихоліття.

Книжка має жалібно-чорну обгортку і чепурненький вигляд. Ціна як на 38 сторінок дрібного друку дуже доступна.

В. А.

ВІСТИ СПІЛКИ ІНЖЕНЕРІВ ТА ТЕХНИКІВ УКРАЇНЦІВ-ЕМІҐРАНТІВ У ПОЛЬЩІ. Ч. 4. Липень-Серпень 1928 р. і ч. 5. Вересень-Жовтень 1928 р. Варшава. Друковано на ротаторі 150 примірників. Ціна 1 зол.

Молода спілка інженерів та техників спромоглася на власний орґан, поки що друкований на ротаторі. Тим приємніше зазначити, що енерґія і любов до своєї справи наших інженерів показують наочно перед людьми свої корисні наслідки. В журналі читач знайде інтересний матеріял, головне з области статистики, аґрономії, меліорації та, на жаль, дуже мало зі спеціяльної інженерії—хемічного відділу, технольоґії механичної, машинобудівництва, електротехники і т. п.

Дуже цікаве освітлення дають де-які статті і большевицькому господарюванню на Україні (нпр. стаття, підписана літерою Д,: „Від Петра І до Леніна", ч. 5, ст. 6). Належне місце відведено в журналі і внутрішнім справам спілки: — звідти можна до-

відатися нпр., що і в спільці інженерів, як і у всіх еміґрантських орґанізаціях, уже завівся свій робак, що точить здорове тіло спілки, бо вже муситься шукати „шляху до порозуміння між Краківською Філією та Головною Управою". Словом журнал відбиває в собі життя частини нашої еміґрації і досить малює обставини й на Великій Україні і під тим зглядом є цікавий кожному, навіть неспеціялістові.

В. А.

ГОЛОВНІ ПОМИЛКИ.

Стор.	рядок:	надруковано:	треба:
11	13 згори	телське	тельське
22	4 здолу	здубував	збудував
23	13 здолу	:	і
23	9 здолу	унікумі	унікум ;
30	3 згори	здубував	збудував
37	7 згори	Militere	Militaire
37	13 згори	яких	як
40	9 згори	сапенрий	саперний
61	9 здолу	нагорок	пагорок
62	6 згори	висотою	висотами
70	12 згори	стихо	стихло
71	1 згори	подалі	подали
77	10 здолу	бюджеті.	бюджеті. *)
78	16 згори	за ню	за неї
78	14 здолу	глосить	голосить
81	14 згори	Роанкаре	Поанкаре
79	1 згори	Патлюри	Петлюри
92	18 згори	Російській	Російської

ПОМИЛКА.

На стор. 87 ч. 7-ої „Табору" Лист до редакції помилково підписаний „А. Марущенко-Богданович". Слід читати: „А. Марущенко-Богданівський".

ОПОВІСТКА.

Шукаю б. сотника Никифора Будко. Ласкаві зголошення за винагородою надсилати до редакції „Табор".

Воєнно-наукове видавництво
„ДО ЗБРОЇ“

ЦІНА 1 ЗОЛ. 50 ГР.